બિસ્મિલ્લાહિર રહમાનિર રહીમ

તુમ દુનિયા મેં વોહ બેહતરીન ગીરોહ હો જીસે ઈન્સાની હિદાયત ઔર ઈસ્લાહ કે લીયે પૈદા કિયે ગયે હો તુમ નેકી કા હુકમ દેતે હો ઔર બુરાઈ સે રોકતે હો. (સુરઃ આલે ઈમરાન, ૧૧૦)

દઅવતે હક કે તકાઝે ઔર એક દાઈ કી સિફાત

લેખક : અબ્દુલઅઝીઝ બિન મુહમ્મદ મસ્ઉદ
ઉર્દૂ તરજુમા : મુહમ્મદ યુનુસ બટ્ટ
ગુજરાતી કાપી : અબુ તલ્હા

બિસ્મિલ્લાહિર રહમાનિર રહીમ

તુમમેં સે એક જમાઅત ઐસી હોની ચાહીએ જો ભલાઈ કી તરફ બુલાએ ઔર નેક કામોં કા હુક્મ કરે ઔર બુરે કામોં સે રોકે ઔર યહી લોગ કામયાબ ઔર નજાત પાને વાલે હે. (સુરઃ આલે ઈમરાન, ૧૦૪)

જો શખ્સ તુમમેં સે બુરાઈ કો દેખે તો ઉસે હાથ સે ખત્મ કરને કી કોશીશ કરે, અગર હાથ સે બુરાઈ ન રોક સકે તો ઉસે ઝબાન સે રોકને કી કોશીશ કરે, અગર ઉસકી ભી તાકત ન હો તો દિલ સે ઉસ બુરાઈ કો બુરા ઝરૂર જાને ઔર યહ ઈમાન કી સબસે કમઝોર હાલત હે. (સહીહ મુસ્લિમ)

એક દાઈ કે અવસાફ

- ઈખ્લાસ
- નરમી, બુર્દબારી
- સાબિતકદમી
- નફા બખ્શ ઈલ્મ
- ઈસ્લાહે નફ્સ
- માફી ઔર દરગુઝર
- મુઆમલા ફહમી
- સબ્ર ઔર ઈસ્તકામત

અનમોલ પ્રકાશન
૨૮, કબીર કોમ્પ્લેક્ષ,
ગંજ બજાર પાસે,
નડીઆદ-૩૮૭૦૦૧.
www.anmolprakashan.net

મુદ્રક :
મુન ગ્રાફીક્સ : ૯૮૯૮૦૮૮૨૬૬

બિસ્મિલ્લાહિર રહમાનિર રહીમ

દઅવતે હક્ક કે તકાઝે ઔર એક દાઈકી સિફાત

: પહલા વસ્ફ :

: ઈખ્લાસ :

અમ્ર બિલ મઅરૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હૈ કે વોહ અપના અમલ અલ્લાહ તઆલા કે લીયે ખાલિસ કરે તાકે ઉસે ઉસ અમલ કા અજ્ર વ ષવાબ હાસીલ હો ઔર અમલ શર્ફે કબુલિયત હાસીલ કર સકે. અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હૈ ''ઉનકો ઉસી બાતકા હુક્મ દિયા ગયા થા કે વોહ તમામ રાસ્તો કો છોડકર એક રાસ્તે પર ચલતે હુએ ઔર અલ્લાહ કે લિયે દિન કો ખાલિસ કરતે હુએ ઉસકી ઈબાદત કરે, નમાઝ કાઈમ કરે, ઝકાત અદા કરે ઔર યહી સહીહ દીન હૈ.''

ઔર અલ્લાહ તઆલાને અપને નબી કો હુક્મ દેતે હુએ ફરમાયા ''આપ ફરમાદે કે મુઝે હુક્મ દિયા ગયા હૈ કે અલ્લાહ કે લિયે દીન કો ખાલિસ કરતે હુએ ઉસ કી ઈબાદત કરે, ઔર મુઝે હુક્મ દિયા ગયા હૈ કે મૈં સબસે પહેલા ઈતાઅત ગુઝાર બન જાઉં, આપ ફરમાદે કે અગર મૈને અપને રબ કી નાફરમાની કી તો મુઝે બડે દિન (કયામત) કે અઝાબ કા ડર હૈ. આપ ફરમાદે કે મૈં સિર્ફ અપને અલ્લાહ કી ઈબાદત કરતા હું ઉસકે લિયે દીન કો ખાલિસ કરતે હુએ.''

(સુરઃ ઝુમર, ૧૧-૧૪)

અલ્લાહ તઆલા ફરમા રહે હૈ ''વોહ વહી ઝાત હૈ જીસને આસમાનો ઔર ઝમીન કો છે અય્યામ (દિનો) મેં પૈદા કિયા, ઉસ વક્ત ઉસકા અર્શ પાની પર થા, તાકે તુમ્હારા ઈમ્તેહાન લે કે તુમમેં ઝ્યાદહ અમલ કરનેવાલા કૌન હૈ.''

(સુરઃ હૂદ, ૭)

ઈસી તરહ ઈર્શાદે બારી તઆલા હૈ કે ''જો કુછ ઝમીન પર હૈ ઉસે હમને ઉસ (ઝમીન) કે લિયે બાઈસે ઝીનત બનાયા તાકે હમ ઉનકો આઝમાએ કે ઉનમેં સે કૌન ઝ્યાદહ અચ્છે અમલ કરનેવાલા હે.'' (સુરઃ કહફ, ૭)

‘‘બેશક જો લોગ ઈમાન લાયે ઔર ઉન્હોને નેક અઅમાલ કિયે તો હમ અચ્છે અમલ કરનેવાલો કા અજ ઝાએઅ નહિ કરતે.’’ (સુરઃ કહફ, ૩૦)

‘‘જીસને મૌત ઔર ઝીંદગીકી તખલીક કી તાકે તુમ્હે આઝમાએ કે તુમમેં સે કોન ઝ્યાદા અચ્છે અમલ કરનેવાલા હૈ ઔર વોહ ગાલીબ હૈ મુઆફ કરનેવાલા હૈ.’’ (સુરઃ મુલ્ક, ૨) અલ્લાહ સુબ્હાનહુ વ તઆલાને ઈન આયતે કરીમામે યે નહી કહા કે વોહ તુમ્હે આજમાના ચાહતા હૈ કે તુમમેં સે કોન ઝ્યાદા અમલ કરનેવાલા હૈ. બલકે યે કહા કે કૌન ઝ્યાદા અચ્છે અમલ કરનેવાલા હૈ. સબસે અચ્છા અમલ વહી હોગા જો ખાલીસ અલ્લાહ તઆલા કે લિયે હો ઔર રસુલુલ્લાલહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કિ સુન્નત કે મુતાબિક હો.
જૈસા કે કઈ એક ઉલ્માઅને કહા હૈ :

ફુઝૈલ રહમતુલ્લાહ અલયહિ કહેતે હૈ કે ‘‘અ-હ-સનુ અ-મ-લન’’ કા મતલબ હૈ જો સબસે ઝ્યાદા ખાલિસ હો સબસે ઝ્યાદા દુરસ્ત હો. અગર અમલ મેં ખુલુસ હો લેકિન વોહ અમલ દુરસ્ત ન હો તો વોહ કુબુલ ન હોગા ઈસી તરહ અગર અમલ દુરસ્ત હો લેકિન ઉસમે ખુલુસ ન હો તો વોહભી કુબુલ ન હોગા અમલ તબ હી કુબુલ હોગા જબ વોહ ખાલિસ ભી હો ઔર દુરસ્તભી, જીસે અપને રબ સે મુલાકાત કા યકીન હૈ, ઉસે ચાહીયે કે નેક અમલ કરે ઔર અપને રબ કી ઈબાદત મેં કિસી કો શરીક ન ઠહરાએ. (સુરે કહફ - ૧૧૦)

અલ્લાહ તઆલા હર ઉસ અમલ સે બે પરવાહ હૈ જીસમેં રીયાકારી યા શીર્ક હો અલ્લાહ તઆલા હર ઐબ સે પાક હૈ ઓર ઐબ સે પાક અમલ હી કુબુલ કરતા હૈ.

‘‘અઅમાલ કા ઈન્હીસાર સિર્ફ ઔર સિર્ફ નિયતો પર હૈ. હર આદમી કે લિયે સિર્ફ વહી કુછ હૈ જીસ કી ઉસને નિયત કી. જીસને અલ્લાહ ઔર ઉસકે રસુલ કે ખાતિર હિજરત કી તો ઉસકી હિજરત યકીનન અલ્લાહ ઔર ઉસકે રસુલ કે લિયે હૈ. જીસને દુનિયા કો હાસીલ કરને યા કિસી ઔરત સે શાદી કરને કે લિયે હિજરત કી તો ઉસ કી હિજરત ઉસી ગરઝ કે લિયે હોગી જીસ ગરઝ કે લિયે ઉસને હિજરત કિ હૈ. (બુખારી, મુસ્લિમ)

(૧) "કયામત કે દીન સબસે પહેલે ઉસ શખ્સ કા ફૈસલા કિયા જાયેગા જો શહીદ હુઆ થા. ઉસે અલ્લાહ તઆલા કે સામને લાયા જાયે ગા તો અલ્લાહ તઆલા ઉસે અપની નેઅમતેં યાદ દિલાયેંગે. વોહ ઉન નેઅમતોં કા એઅતેરાફ કરેગા અલ્લાહ તઆલા પુછેંગે ઈન નેઅમતો કી મૌજુદગી મેં તુને ક્યા અમલ કિયા ? વોહ કહેગા કે મૈને તેરી ખાતીર લડાઈ કી યહાં તક કે શહીદ હો ગયા.

અલ્લાહ તઆલા ફરમાયેંગે : તુને જુઠ કહા હૈ, તુને ઈસ લીયે લડાઈ કી થી કે તુઝે બહાદુર કહા જાયે તો યે કહ દિયા ગયા. ફિર અલ્લાહ તઆલા ઉસકે બારે મેં હુક્મ ફરમાયેગેં તો ઉસે ચેહરે કે બલ ઘસીટ તે હુએ જહન્નમમેં ગીરા દિયા જાયેગા. ઔર એક વોહ શખ્સ જીસને ઈલ્મ સીખા ઔર સીખાયા ઔર કુરઆન પળ્હા ઉસે અલ્લાહ તઆલા કે સામને લાયા જાયેગા અલ્લાહ તઆલા ઉસે અપની નેઅમતેં યાદ દિલાયેગેં વોહ ઉનકા એઅતેરાફ કરેગા તો અલ્લાહ તઆલા પુછેંગે કે ઉન નેઅમતો કી મૌજુદગીમેં તુને ક્યા અમલ કિયા ? વોહ કહેગા કે મૈને ઈલ્મ સીખા ઔર ઉસે સીખાયા ઔર તેરી ખાતીર મૈને કુરઆન પળ્હા. અલ્લાહ તઆલા ફરમાયેંગે તુને જુઠ કહા હૈ, તુને ઈસ લિયે ઈલ્મ હાસીલ કિયા થા કે તુઝે આલિમ કહા જાયે ઔર ઈસ લિયે કુરઆન પળ્હા થા કે તુઝે કારી કહા જાયે તો યે કહ દિયા ગયા. ફિર અલ્લાહ તઆલા ઉસ કે બારે મેં હુક્મ ફરમાયેંગે તો ઉસે ચેહરે કે બલ ઘસીટકર જહન્નમમેં ગીરા દિયા જાયેગા. ઔર એક વોહ શખ્સ જીસે અલ્લાહ તઆલાને ફરાવાની ઔર હર કિસ્મ કા માલ અતા કિયા થા. ઉસે અલ્લાહ તઆલા કે સામને લાયા જાયેગા. અલ્લાહ તઆલા ઉસે અપની નેઅમતેં યાદ દિલાયેંગેં વોહ ઉનકા એઅતેરાફ કરેગા તો અલ્લાહ તઆલા પુછેંગે કે તુને ઉન નેઅમતોં કે સીલે મેં ક્યા કામ કિયા ? વોહ જવાબ દેગા કે હર વોહ જગહ જહાં ખર્ચ કરના તુઝે પસંદ થા વહાં મૈને તેરે લિયે ખર્ચ કિયા. અલ્લાહ તઆલા ફરમાયેંગે તુ જુઠ કહેતા હૈ તુને તો યે ઈસ લિયે કિયા થા કે તુઝે સખી કહા જાયે સો યે કહ દિયા ગયા. ફિર અલ્લાહ તઆલા ઉસકે બારે મેં હુક્મ ફરમાયેંગે તો ઉસે ચેહરે કે બલ ઘસીટતે હુએ જહન્નમમેં ગીરા દિયા જાયેગા."

(સહીહ મુસ્લીમ)

ઈખ્લાસ ન હોને કિ વજહ સે ઉન્હે ઉનકે અઅમાલને કોઈ ફાયદા નહિ દિયા બલ્કે ઉસકે બરઅક્સ ઉનકે અઅમાલ ને ઉનકો હલાકતમેં ડાલ દિયા ઈસ લિયે અમ્ર બિલ મઅરૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લિયે ઝરૂરી હૈ કે વોહ નમુદ વ નુમાઈશ, શોહરત ઔર ઉન જૈસે દુસરે ઔસાફ સે બચે જો નેક અમાલ કો ઝાએઅ કરતે ઔર શખ્સીયત કો નુકસાન પહોંચાતે હૈ.

(૨) હઝરત જાબીર રઝીયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ વોહ કહતે હૈ કે હમ એક ગઝવ (લડાઈ) મેં નબી કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કે સાથ થે તો આપને ફરમાયા ‘‘મદીના મુનવ્વરાહ મેં કુછ ઐસે લોગ હૈ જીન્હે બિમારીયો ને રોક રખા હૈ (ઈસ લીયે વોહ જિહાદ મેં અમલન શરીક ન હો સકે) લેકિન જીસ કદર મસાફત તુમ તય કરતે હો ઔર જીસ વાદી કો તુમ અબવર કરતે હો (અજ વ ષવાબ કે હુસુલ મેં) વોહ ભી તુમ્હારે સાથ હોતે હૈ.’’ (સહીહ મુસ્લિમ)

અપની નિયતો કી દુરસ્ગી ઔર ઉન્હે અલ્લાહ તઆલા કે લિયે ખાલિસ કરલેને કી વઝહ સે ઉન લોગો કે (નામએ અઅમાલ) મેં ઈસ કદર અજ વ ષવાબ લિખ દિયા ગયા જીસ કદર અજ વ ષવાબ ઉનકે ભાઈયોં કે નામએ અઅમાલ મેં લિખા ગયા થા જો અમલન અલ્લાહ તઆલા કી રાહ મેં જિહાદ કર રહે થે.

(૩) હઝરત ઉમ્મે સલમા રઝિયલ્લાહુ અન્હા સે મરવી હૈ વોહ ફરમાતી હૈ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ‘‘એક પનાહ લેનેવાલા બયતુલ્લાહ મેં પનાહ લેગા તો (ઉસકે મુકાબલે કે લિયે) એક લશ્કર ભેજા જાયેગા, જબ યે લશ્કર મકામે બયદાઅ મેં પહોંચેગા તો ઉન્હે ઝમીન મેં ગર્ક કર દિયા જાયેગા. તો મૈને કહા અય અલ્લાહ કે રસુલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ! ઉસ શખ્સ કે સાથ ક્યા સુલુક હોગા જો મજબુરન ઉસ લશ્કર મેં શામીલ હુઆ ? તો આપને ફરમાયા કે ઉસે ભી ઉસ લશ્કર કે સાથ ગર્ક કર દિયા જાયેગા લેકિન કયામત કે દીન ઉસે ઉસકી નિયત કે લિહાઝ સે ઉઠાયા જાયેગા.’’

(સહીહ મુસ્લીમ)

ઈસ સે માલુમ હુઆ કે અગર નિયત દુરસ્ત હોગી તો યે કયામત કે દીન ઉસકી નજાત કા બાઈસ બન જાયેગી.

(૪)	હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રઝીયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ કે વોહ કહતે હૈ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ને ફરમાયા "જીસને શોહરત ચાહી તો અલ્લાહ તઆલા ઉસકી (બદ અઅમાલીયોં કી) તશહીર કર દેંગે." ઔર એક રિવાયત મેં યે અલ્ફાઝ હૈ "જીસને રિયાકારી કી તો અલ્લાહ તઆલા ઉસકે ઉયુબ સબ પર અયાં કર દેંગે." (સહીહ મુસ્લીમ, તિરમીઝી)

ઈખલાસ હી અઅમાલ કી કુબુલિયત ઔર ઈન્સાન કી નજાત કા ઝરીયા હૈ ઈસ લિયે જબ કિસી આદમીને નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ સે પુછા કે નજાત કિસ ચીઝ મેં હૈ ? તો આપ (સ.અ.વ.) ને ફરમાયા "જીસ ચીઝ કા તુઝે અલ્લાહ તઆલા ને હુકમ દિયા હૈ તુ વહ કામ લોગો કી (ખુશ્નુદી) કે લિયે ન કરે." (મુસ્લિમ)

જબ કિસી ઈન્સાન કો યે બાત સમજ મેં આ જાયે કે અલ્લાહ તઆલા સિર્ફ વહી અઅમાલ કુબુલ ફરમાતે હૈ જો સિર્ફ ઉસકી ખાતીર હો, કિસી મખ્લુક કે લિયે ન હો ઔર વોહ સમજ લેકે ઉસકા નફસ ઔર ઉસકા દુશ્મન (શૈતાન) દોનોં ઉસે ઐસે કામો કી તરફ બુલાતે હૈ જો ઉસકે નેક અઅમાલ કો ઝાએઅ કર દેંગે તો વોહ બચ જાતા હૈ, ઔર ઈલ્મ સે રહનુમાઈ હાસીલ કર લેતા હૈ ઔર જબ ઉસકે પાસ કોઈ તરગીબ આતી હૈ તો વોહ જાન લેતા હૈ કે યે રિયાકારી કી જાનીબ સે હૈ યા કિસી ઔર જાનીબ સે હૈ.

હસન બસરી રહીમહલ્લાહ કહેતે હૈ કે ઈન્સાન હમેંશા ખૈર વ આફીયત મેં રહેતા હૈ જબ ઉસે યે મઅલુમ હો જાયે કે કૌનસી ચીઝ ઉસકે અઅમાલ કો બરબાદ કરનેવાલી હૈ. રિયાકારી ઔર ઉસ જૈસી ચીઝે જીનસે બચને કા હમે હુક્મ દિયા ગયા હૈ ઉનકો જાનના હર ઈન્સાનકે લિયે બેહદ ઝરૂરી હૈ.

બિલાશુબ્હા અમ્ર બિલ મઅરૂફ કા ફરીઝા અન્જાન દેનેવાલા અગર ઈસ પહેલુ સે ચૌકન્ના નહિ હોગા તો ઉસે શદીદ ખતરાત કા સામના હોગા, ક્યુંકી શૈતાન ઉસકી કૌશીશો કો રાએગા કરને કા હરીસ હૈ.

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હૈ "જો દુનિયા કી ઝીન્દગી ઔર ઉસકી ઝીનત ચાહે હમ દુનિયા હી મેં ઉન્હે ઉનકે અઅમાલ કી પુરી જઝા દે દેતે હૈ, દુનિયા મેં ઉન્હે નુકસાનમેં નહી રખા જાતા હૈ. ઉન લોગો કે લિયે આખિરત મેં સિવાય

જહન્નમ કી આગ કે ઔર કુછ નહી હૈ ઉન્હો ને દુનિયા મેં જો કુછ કિયા વોહ ઝાએઅ હો ગયા યે લોગ બાતીલ અમલ હી કરતે રહે.'' (સુરઃ હુદ-૧૫-૧૬)

અમ્ર બિલ મઅરૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લિયે ઝરૂરી હૈ કે વોહ ઉન લોગો સે કિસી સીલા કી ખ્વાહીશ ન રખે જીન લોગો કો વોહ દીન કી દઅવત દે રહા હૈ ન ઝાતી કામ કી ઔર નાહી માલી ફાયદે કે ઔર નહિ વોહ યે ચાહે કે લોગ ઉસે ખૈરખ્વાહી કે બદલે મેં ઉસકા શુક્રિયા અદા કરે. ઉસકા મક્સદ સિર્ફ વહી હોના ચાહીયે જો ઉસસે કબ્લ અંબિયા અલયહિસ્સલામ કા થા કી અપની દઅવત કે બદલે મેં અલ્લાહ તઆલા કે અજ્ર લેને કે સિવા કુછ ન ચાહે.

અલ્લાહ તઆલા નુહ અલયહિસ્સલામ કા તઝકિરહ કરતે હૈ જબ કે વોહ અપની કૌમ સે ગુફ્તગુ કરતે હુએ અપની દઅવત કા મક્સદ બયાન કર રહે થે ''મૈં તુમ સે ઈસ પર કોઈ બદલા નહિ ચાહતા, મેરા બદલા તો સિર્ફ રબ્બુલઆલમીન કે યહાં હૈ'' (સૂરઃ શુઅરાઅ : ૧૦૯)

હુદ અલયહિસ્સલામ કે બારે મેં અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હૈ ''મૈં ઈસ પર તુમસે કોઈ અજ્ર તલબ નહી કરતા, મેરા ષવાબ તો તમામ જહાન કે રબ કે પાસ હી હૈ.'' (સૂરઃ શુઅરાઅ : ૧૨૪).

ઉન્હી કે બારે મેં ફરમાયા ''મેરે કોમી ભાઈયોં ! મૈં તુમસે ઉસ કા કોઈ અજ્ર નહી ચાહતા મેરા અજ્ર ઉસ કે ઝિમ્મે હૈ જીસને મુઝે પૈદા કિયા હૈ, તો ક્યા ફિર ભી તુમ અક્લ સે કામ નહી લેતે ?'' (સૂરઃ હૂદ : ૫૧)

સાલેહ અલયહિસ્સલામ કે બારે મેં અલ્લાહ તઆલા ને ફમરાયા ''મૈં તુમસે ઈસ પર કોઈ ઉજરત તલબ નહિ કરતા મેરા અજ્ર તો બસ પરવરદિગારે આલમ પર હી હૈ.'' (સૂરઃ શુઅરાઅ : ૧૪૦)

લુત અલયહિસ્સલામ કે બારે મેં ફરમાયા ''મૈં તુમસે ઈસ પર બદલા નહી માંગતા, મેરા અજ્ર તો સિર્ફ અલ્લાહ તઆલા પર હૈ જો તમામ જહાન કા રબ હૈ. (સૂરઃ શુઅરાઅ : ૧૬૪)

ઈન્સાની અમલ વ ઈબાદાત બહુત હી કમ ઈન ઉમુર સે પાક હોતે હૈ ઈસ લીયે કહા ગયા હૈ કે જીસને અપની ઝિંદગી મેં એક લમ્હાભી અલ્લાહ તઆલા કી રઝા કે લિયે સર્ફ કિયા વોહ નજાત પા જાયેગા. ક્યું કે ઈખ્લાસ કા પૈદા

કરના ઔર દિલ કો ઉન આલુદગીયોં સે બચાના કોઈ આસાન કામ નહિ હે ઈસ લિયે કે ખાલિસ વહી હોગા જીસ કા સબબ અલ્લાહ તઆલા સે તકર્રુબ કે સિવા કુછ ન હો લેકિન યે બાત મુબાલગા આમેઝ હૈ ક્યું કે અલ્લાહ તઆલા અપને બંદે સે કિસી ઐસે મુશ્કીલ નામુમકીન કામ કા મુતાલબા નહિ કરતા
જો કામ સિર્ફ એક મરતબા હી કાબિલે કુબુલ અંદાજ મેં કિયા જા સકેં.

અમ્ર બિલ મઅરૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લિયે યે જાન લેના ઝરૂરી હૈ કે ઈખ્લાસ હી ઉસ કે અમ્ર વ નહ્ય કી બુનિયાદ હૈ ઉસસે અમ્ર વ નહ્ય કા કામ દુરસ્ત હોગા ઔર ઈખ્લાસ ન હોને સે નાકામ હોગા. ઈબ્ને જૌઝી રહમતુલ્લાહિ અલયહિ કહેતે હૈ 'વહી ડગમગાતા હૈ જો મુખ્લીસ નહિ હોતા.' ઈમામ હસન અલબના રહમતુલ્લાહ અલયહિ કહેતે હૈ કે "બેશક ઈખ્લાસ હી કામયાબી કી અસાસ હૈ " તમામ ઉમુર અલ્લાહ તઆલા કે હાથ મેં હૈ ઔર તુમ્હારે ઝીવકાર બઝુર્ગોંને કામયાબી સિર્ફ અપની કુવ્વતે ઈમાની, રૂહાની પાકીઝગી, તઝકિયએ નફસ, ઔર ઈખ્લાસે કલ્બ કે સાથ હાસીલ કિ હૈ.

હમ અલ્લાહ તઆલા સે દુઆ કરતે હૈ કે વોહ હમે ઈખ્લાસ કી દૌલત સે માલામાલ કરે ઔર જબ હમ ઉસસે મુલાકાત કરે તો યે દૌલત હમારે પાસ મૌજુદ હો.

: દુસરા વસ્ફ :

ઈસ્લાહે નફ્સ

અમ્રબિલ મઅરૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કી જિંદગી કે અહમ ઉમુર મેં સે એક ઉમુર યેભી હૈ કે વોહ ઈબાદાત કે ઝરીયે સે અપને નફસ કી ઈસ્લાહ કી કોશીષ કરે. ક્યું કી અલ્લાહ તઆલાને ઉન લોગોં કી મઝમ્મત કી હૈ જો લોગો કી ઈસ્લાહ કે લીયે તો જુસ્તજુ કરતે હૈ લેકીન અપને આપ કો ફરામોશ કર દેતે હૈ "ક્યા તુમ લોગો કો નેકી કા હુકમ દેતે હો ઔર અપને આપ કો ભુલ જાતે હો હાલાંકી તુમ કિતાબ કી તિલાવત કરતે હો, ક્યા તુમ્હે સમઝ નહી આતી ?" (સૂરઃ બકરહ : ૪૪)

અલ્લાહ સુબ્હાન તઆલા ફરમાતે હૈ કે ''અય ઈમાન વાલો ! તુમ વહ બાત ક્યું કહતે હો જો કરતે નહી, અલ્લાહ તઆલા કે યહાં યે બહુત બડા ગુનાહ હૈ કે તુમ વહ બાત કહો જીસ પર તુમ અમલ નહી કરતે હો.'' (સૂરઃ સફ-૨,૩)

અગરચે ઉલ્માઅ કે અકવાલ મેં સે રાજેહ કૌલ યહી હૈ કે ઈન્સાન જો નેક કામ ન કરતા હો ઉસ કા હુક્મ દે સકતા હૈ ઔર ઉસ બુરાઈ સે ભી મના કર સકતા હૈ જીસ પર ખુદ અમલ કરતા હો. ક્યું કી અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હૈ ''જો બુરાઈ વોહ કરતે થે ઉસસે વોહ એક દુસરે કો મનાઅ નહિ કરતે થે ઉનકા ઐસા કરના બહુત બુરા કામ હૈ.'' (સૂરઃ માઈદહ : ૭૯)

લેકિન ઈસ સીલસીલે મેં એક બહુત બડી બાત કી તવજ્જહ દેના ઝરૂરી હૈ ઔર વહ હે ઉસકે અમ્ર વ નહ્ય કા લોગો કે લીયે કાબીલે કુબુલ હોના ઔર ઉન પર અસરઅંદાઝ હોના. જબ હુક્મ દેનેવાલા અપની ઝાત કે લિહાઝ સે નેક ઔર દુરસ્ત હોગા તો ઝરૂર ઉસકી બાત માની જાએગી ઉસકી ગુફતગુ કો સુના જાયેગા ઔર મુઆશરે પર ઉસકા અસર હોગા.

ઈસ લીયે અમ્રબિલ મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હૈ કે વહ ઈસ્લામ કે હર કિસ્મ કે અહકામાત પર અમલ પૈરા હો. ખ્વાહ ઉનકા તઅલ્લુક ફરાઈઝ સે હો યા નવાફીલ સે, ઔર ઉસે ઝાદે રાહ બનાતે હુએ ઉસે અપને અમ્ર વ નહ્ય કે કામમેં મુઆવીનત હાસીલ કરે ઈસ તરહ મુઆશરે મેં વોહ એક ઐસી શખ્સીયત બન જાએગા કે લોગ ઉસકે નક્શે કદમ પર ચલેંગે.

ઈસ ઉનવાનમેં ચંદ ઐસે ઉમુર કી તરફ ઈશારા કરુંગા જો નફસ કી ઈસ્લાહ વ તરબીયત મેં અહમ કિરદાર અદા કરતે હૈ, ચુંકે તફસીલ કા મૌકા નહી હૈ ઈસ લીયે મેં ઉમદા અંદાઝ મેં ઈખ્તીસાર કે સાથ નિશાનદહી કરુંગા.

(૧) **નમાઝ :** ઈસસે મેરી મુરાદ યે નહી કે વો ફર્ઝ નમાઝોં પર મુહાફિઝત કરેં, ઈસ કે બગૈર તો કોઈ ચારાહી નહિ બલ્કે ઈસસે મતલુબ યે હૈ કે વોહ નમાઝ ઔર ઉસકી અદાયગી કે મુઆમલે મેં મુમતાઝ ઔસાફ કા માલિક હો. ઈસી તરહ કે વહ હમેશા પહેલી સફમેં હો, પીછે રહેનેકા આદી ન હો, નમાઝ કી અદાઈગી મેં સુનનકા એહતેમામ કરતા હો, ઔર મુકમ્મલ તૌર પર બગૈર કિસી નુક્સ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કિ નમાઝ કી તરહ નમાઝ અદા કરતા

હો. ઉસ કા ફાયદા યે હોગા કે બાકી લોગ ઉસકી ઈક્તેદા કરેંગે ઔર દઅવત દેને મેં યે ચીઝ ઉસકી મુઆવીન સાબીત હોગી. હઝરત લુકમાન અલયહિસ્સલામને અપને બેટે કો જો વસીય્યત કી થી ઉસકા ઝિક્ર કરતે હુવે અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હૈ "અય મેરે પ્યારે બેટે ! નમાઝ કાઈમ કર, ભલાઈ કા હુક્મ દે, બુરાઈ સે રોક ઔર ઉસ પર જો તકાલીફ આએ ઉન પર સબ્ર કર,
યે કામ અઝ્મ વ હીમ્મત કે ઉમુર મેં સે હે." (સૂરઃ લુકમાન : ૧૭)

હઝરત લુકમાન અલયહિસ્સલામને અપને બેટે કો નસીહત કિ કે અપને અમ્ર વ નહ્ય કે કામમેં એક અહમ ચીઝ (નમાઝ) સે મુઆવિનત હાસીલ કરે ક્યું કે વહ જાનતે થે કે જબ તક નમાઝ કી બરકાત ઉસ કે શામીલેહાલ ન હોગી યે દઅવત કે ઉમુર મેં કામયાબી હાસીલ નહી કર સકતા હે ઔર ઉસકે લિયે યેભી ઝરૂરી હૈ કી વહ નવાફીલ ઔર સુન્નતે મુઅક્કીદહ (મષલન : વિત્ર, તહજ્જુદ ઔર ચાશ્ત કી નમાઝ વગૈરહ) પર મુહાફીઝત કરે.

અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર મેં મુઆવિન ચન્દ અહમ ઉમુર :

કયામુલ લય્લ : નમાઝે તહજ્જુદ એક ઐસી ઈબાદત હૈ જીસ કા કિસી ફર્દ કે કિરદાર ઉસકી દઅવત ઔર ઉસકે અમ્ર વ નહ્ય કે કામ પર નિહાયત કવી અસર હોતા હૈ. જીસ કી દલીલ યે હૈ કે અલ્લાહ તઆલા ઔર ઉસકે રસુલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ને ઉસકી તરગીબ દી હે ઔર ઈસ વસફ સે મુત્તસીફ અહલે ઈમાન કિ મદદ ફરમાઈ હૈ. હમ દેખેં કે ખુદ રસુલે કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ અમલન ઉસકા ખાસ ખયાલ રખતે થે ઔર યહી કૈફીયત સહાબાએ કિરામ રઝીયલ્લાહુ અન્હુમ કી થી.

કયામુલ લય્લ કી અહમિયત વ ફઝીલત વાઝેહ કરને કે લીયે મૈં ચંદ આયત ઔર અહાદીષ ઝીક્ર કરુંગા ક્યું કે યે પહલુ ઈન્તહાઈ અહમીયત કા હામીલ હૈ અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હૈ "રાત કે કુછ હીસ્સે મેં તહજ્જુદ કી નમાઝ મેં કુરઆન કી તિલાવત કરે યે ઝ્યાદતી આપકે લિયે હૈ અનકરીબ આપકા રબ આપકો મકામે મહમુદ મૈં ખળા કર દેગા." (સૂરઃ બની ઈસરાઈલ : ૭૯)

અલ્લાહ તઆલા કા ફરમાન હે "ઉન કે પહલુ (રાત કો) બિસ્તરો સે જુદા રહતે હે વોહ ખૌફ વ ઉમ્મીદ કે સાથ અપને રબ કો પુકારતે હે ઔર જો કુછ હમને ઉન્હે અતા કિયા હે ઉસમેં સે ખર્ચ કરતે હે." (સૂરઃ સિજદહ : ૧૬)

ઔર અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હે "કોઈ નફસ નહિ જાનતા જો કુછ હમને ઉનકી આંખો કી ઠંડક ઉનકે લિયે પોષીદા કર રખી હે." (સૂરઃ સિજદહ : ૧૭) યઅની જીસ તરહ ઉન્હોને કયામુલ લય્લ કો મખફી રખા અલ્લાહ તઆલાને ઉન્કે ઈન્આમ કોભી મખફી રખા કે દિલમેં ઉસકા તસવ્વુર ભી નહિ આ સકતા હે.

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હે "વોહ રાત કો બહુત કમ સોતે હે ઔર સહેરી કે અવકાતમેં વોહ ઈસ્તગફાર કરતે હે." (સૂરઃ ઝારિયાત : ૧૭,૧૮) યઅની મુખ્લીસ ઈમાનવાલોકી સિફાત મેં સે એક સિફાત યેભી હે કે વોહ રાત કા અક્સર હિસ્સા ઈબાદત કરતે હે ઔર ઉસકે સાથ સાથ અપની કોતાહીયોં કા ખોફ કરતે હુએ ઔર ઝ્યાદા ષવાબ ચાહતે હુએ સહરી કે અવકાત મેં ઈસ્તગફાર કરતે હે.

______ઈમામ રાઝિ રહમતુલ્લાહી અલયહિ ઈસ આયત કી તફસીર મેં લીખતે હે વોહ લોગ તહજ્જુદ ગુઝાર ઔર ઈન્તહાઈ મહેનત કરનેવાલે હે, વોહ ચાહતે હે કે ઉનકે નેક અઅમાલ ઝ્યાદા સે ઝ્યાદા હો, ઔર ઈખ્લાસવાલે હો ઔર વોહ અપની કોતાહી પર ઈસ્તગફારભી કરતે હે. બાવકાર સખીલોગો કા યહી શેવહ હોતા હે કી વો સખાવત કા હર પહલુ ઈખ્તીયાર કરતે હે મગર ફીરભી ઉસે કમ સમઝતે હે ઔર અપની કોતાહી પર મઅઝીરત ખ્વાહ હોતે હે જબ કે ઘટીયા કિસમ કે લોગ થોડાસા માલ ખર્ચ કરતે હે ઔર ઉસે બહોત સમઝતે હે ફીર ઉસ પર અહેસાન ભી જતલાતે હે."

કયામુલ લય્લ કી ફઝીલત કે બારે મેં અહાદીષ ભી કાફી તઅદાદ મેં મરવી હે હમ ચંદ એક કા તઝકીરહ કરતે હે.

(૧) હઝરત આઈશા રઝીયલ્લાહુ અન્હા સે મરવી હે કે વહ ફરમાતી હે "અલ્લાહ કે નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ રાત કો ઈસ કદર કયામ કરતે કે ઉનકે પાંવ ફટ જાતે તો મેં ઉનસે કહેતી : અય અલ્લાહ કે રસુલ ! આપ ઐસા ક્યું કરતે હે જબ કે આપકી અગલી ઔર પીછલી તમામ કોતાહીયોં સે દરગુઝર

કર દિયા ગયા હૈ ? તો આપ ફરમાતે ક્યા મૈં (અલ્લાહ કા) શુક્ર ગુઝાર બંદા ન બનું.'' (સહીહ બુખારી)

(૨) હઝરત મુગૈરહ રઝીયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ : ''નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કયામ કરતે થે (યા યે અલ્ફાઝ કહે) કે નમાઝ પઢતે થે યહાં તક કે આપ કે દૌનો પાંવ મુતવર્રમ (સુજન) હો જાતે (યા યે અલ્ફાઝ કહે) કે દૌનો પીંડલીયાં મુતવર્રમ (સુજન) હો જાતી. આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ સે ઉસ બારે મેં કહા ગયા તો આપને ફરમાયા : ''ક્યા મેં (અલ્લાહ તઆલાકા) શુક્ર ગુઝાર બંદા ન બનું.'' (સહીહ બુખારી)

જબ નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ઈસ કદર કયામ કરતે કે કાફી દેર તક ખળા રહને કી વજહ સે ઉનકે પાંવ ફટ જાતે, હાલાં કે ઉનકી અગલી પીછલી તમામ કોતાહીયો સે દરગુઝર કર દિયા ગયા થા તો આમ મુસલમાનો કો ઔર ખોસ તૌર પર દઅવતે ઈલલ્લાહ કા કામ કરનેવાલે કો ઈસ ચીઝ કી કીસ કદર ઝરૂરત હોગી ?

(૩) હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રઝિયલ્લાહુ અન્હુ બયાન કરતે હૈ કે એક દફા મુઝે એક ખ્વાબ આયા તો મૈને અપના ખ્વાબ અપની બહન હઝરત હફસા રઝિયલ્લાહુ અન્હા સે બયાન કિયા ઉન્હોને ઉસ કા તઝકીરા રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ સે કિયા તો આપને ફરમાયા ''અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રઝિયલ્લાહુ અન્હુ અચ્છા આદમી હૈ, કાશ વહ તહજ્જુદ પળ્હા કરતા.'' સાલીમ (હદીષ કે એક રાવી) કહતે હૈ : ''(ઈસ કે બાદ) અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રઝિયલ્લાહુ અન્હુ રાત કો બહુત કમ સોયા કરતે થે. (સહીહ બુખારી)

(૪) હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અમ્ર બિન આસ રઝિયલ્લાહુ અન્હુસે મરવી હૈ રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ઉન્હે ફરમાયા ''હઝરત દાઉદ અલયહિસ્સલામ કિ નમાઝ અલ્લાહ તઆલા કો સબ નમાઝો સે ઝ્યાદા મહબુબ હૈ ઔર હઝરત દાઉદ અલયહિસ્સલામ કે રોઝે અલ્લાહ તઆલા કો સબ રોઝો સે ઝ્યાદા પસંદીદા હૈ. વોહ નિસ્ફ રાત તક સોતે રહતે ફીર તિહાઈ રાત કયામ કરતે ઉસકે બાદ રાત કે છઠ્ઠે હિસ્સેમેં સો જાતે, એક દિન રોઝા રખતે ઔર એક દિન છોળતે થે.'' (સહીહ બુખારી)

(૫) રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ને વાઝેહ ફરમાયા કે રાત કી નમાઝ અલ્લાહ તઆલા કો બહુત પસંદ હૈ. હઝરત જાબિર રઝિયલ્લાહુ અન્હુસે મરવી હૈ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ''હર રાત મેં એક ઐસા લમ્હા આતા હૈ કે એક મુસલમાન ઉસ વક્ત દુન્યા વ આખેરત કી જો ચીઝ ભી અલ્લાહ તઆલા સે માંગેગા અલ્લાહ ઉસે અતા ફરમા દેંગે ઔર યે લમ્હા હર રાત મેં હોતા હૈ.'' (સહીહ મુસ્લીમ)

કયામુલ લય્લ કે લીયે યે બલીગ તરીન તરગીબ હૈ, અમ્ર બિન મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કો ચાહીયે કે વો અપની જીંદગી મેં કયામુલ લય્લ કો બુન્યાદી ઉમુર મેં શામીલ કરે ક્યું કે દઅવત કી કબુલીયત ઔર તકવિલિયત કે લીયે યે નિહાયત અસર અંગેઝ ચીઝ હૈ.

૨. રોઝે ઔર સદકાત

અમ્ર બિન મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હૈ કે ઝાદેરાહ કે તૌર પર વોહ રોઝોં કા એહતેમામ કરે ઈસસે હમારી મુરાદ ફરઝી રોઝે નહી હૈ, યે તો એક ઝરૂરી ચીઝ હૈ, હમારી મુરાદ નફલી રોઝે હૈ. જૈસે સોમવાર ઔર જુમેરાત કા રોઝા, હર મહિનેમેં તીન રોઝે, યૌમેં આશુરહ કા રોઝા, ઈસસે પહલે યા ઉસ કે બાદ એક રોઝા, અરફે કે દિન કા રોઝા, ઝીલહિજ્જા કી નૌ (૯) તારીખ તક કે રોઝે ઈસ કે અલાવહ ભી કઈ રોઝો કી તરગીબ વારીદ હૈ. ક્યું કે રોઝે ઉસે દીની ઔર દુન્યવી ઉમુર મેં તકવીયત પહોંચાતે હૈ ઔર અમ્ર વ નહ્ય કે કામ કે લીયે યે મદદગાર ઔર દુન્યવી વસાઈલ મેં સે હૈ.

યહી સુરતે હાલ સદકાત કી હૈ. દાઈ કો બખીલ નહી હોના ચાહીયે, ક્યું કે બખીલ (કંજુસ) સે લોગ નફરત કરતે હૈ. ઉસે ઝરૂરત સે જ્યાદા માલમેંસે ખર્ચ કરના ચાહીયે. અપનો બેગાનો સબ પર ખર્ચ કરના ચાહીયે, ક્યું કે દિલો કો અપની જાનીબ માઈલ કરને, ઉનમેં હક કી કુબુલયત કા જઝબા પૈદા કરને ઔર હક પર અમલ કરવાને કે લીયે સદકાત વ ખૈરાત કા બહુત ઝ્યાદા અસર હોતા હૈ. ઉસ પર ઉસે ષવાબ ભી મીલેગા.

હઝરત અબુહુરૈરહ રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા : ''જો શખ્સ (કીસી સનફ સે) કોઈ દો

ચીઝે અલ્લાહ કી રાહ મેં ખર્ચ કરતા હૈ ઉસે જન્નત કે (તમામ) દરવાજો સે આવાજ દી જાયેગી : અય અલ્લાહ કે બંદે ! યહી ભલાઈ (યા યે બહેતર) હૈ, જો નમાઝી હોગા ઉસે નમાઝવાલે દરવાજે સે પુકારા જાયેગા, જો રોઝે રખનેવાલો સે હોગા ઉસે બાબુલ રૈયાન સે બુલાયા જાયેગા, જો સદકા દેનેવાલા હોગા ઉસે બાબુલ સદકાત સે પુકારા જાયેગા, હઝરત અબુબક્ર રઝિયલ્લાહુ અન્હુને કહા "અય અલ્લાહ કે રસુલ ! મેરે વાલેદૈન આપ પર કુરબાન હો, કીસી શખ્સ કો તમામ દરવાજો સે બુલાયા જાને કી ઝરૂરત તો નહિ હૈ લેકીન કોઈ શખ્સ ઐસા ભી હોગા જીસે તમામ દરવાજો સે આવાજ દી જાયેગી ?" આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "હાં, ઔર મુઝે ઉમ્મીદ હૈ કે તુમ ભી ઉન લોગોમેંસે હોંગે." (સહીહ બુખારી)

૩. તિલાવતે કુરઆને હકીમ કા એહતેમામ

તિલાવતે કુરઆને હકીમ કા એહતેમામ આમ તૌર પર મુસલમાન ઔર ખાસ તૌર પર અમ્રબિલ મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કી જીંદગી કે બુનયાદી ઉમુર મેં સે હૈ. ક્યું કે કુરઆને હકીમ અલ્લાહ તઆલા કા કલામ હૈ ઔર ઉસે હર મુસલમાન અમ્ર નહ્ય, તરગીબ વ તરહીબ ઔર તમામ તઅલીમાત હાસીલ કરતા હૈ જો સિરાતે મુસ્તકીમ કી જાનીબ લે જાનેવાલે હોતે હૈ. ઈસ લીયે ઉસ કે લિયે ઝરૂરી હૈ કે વોહ કુરઆને હકીમ કે સાથ તઅલ્લુકાત ઈસ્તવાર કરે, રોઝાના કે લીયે એક હીસ્સા મુકર્રર કરે ઔર ઉસકી તિલાવત કીયા કરે તાકે કુરઆન હી ઉસકા અખ્લાક બન જાએ, ઉસ કી તમામ મઅલુમાત, લૈનદૈન, કૌલ વ ફૈલ સબકુછ કુરઆની મઅલુમાત સે માખુઝ હો. ઔર ઉસે પુખ્તા યકીન કરલેના ચાહીયે કે કુરઆની રહનુમાઈ કે બગૈર ન તો કોઈ સઆદત હૈ ન કામયાબી ઔર નહી ભલાઈ.

"તુમમેં સે બહેતરીન વોહ શખ્સ હૈ જો કુરઆન કરીમ કી તઅલીમ હાસિલ કરે ફીર ઉસકી તઅલીમ કો ફૈલાએ." (સહીહ બુખારી)

એક રિવાયત મેં હઝરત ઉસ્માન રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "તુમમેં સે અફઝલ શખ્સ વો હૈ જો કુરઆન સીખે ઔર સીખાએ" (સહીહ બુખારી)

તો રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને વાજેહ તૌર પર ફરમાયા "કુરઆન સીખને ઔર સીખાનેવાલા સબ લોગો સે અફઝલ ઔર બહેતરીન શખ્સ હૈ."

હઝરત અબુહુરૈરહ રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "કાબીલે રશ્ક સિર્ફ દો (૨) શખ્સ હૈ એક વોહ જીસે અલ્લાહ તઆલાને કુરઆનકા ઈલ્મ દિયા ઔર વોહ દિન ઔર રાત ઉસકી તિલાવત કરતા હો" (સહીહ બુખારી)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અમ્ર રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હે કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને મુઝે ફરમાયા "એક મહિનેમેં મુકમ્મલ કુરઆન હકિમ પળ્હા કરો, મૈને કહા મૈ ઝ્યાદા ઈસ્તતાઅત રખતા હું યહાં તક કે આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "ફિર સાત દીન મેં કુરઆન ખતમ કર લીયા કરો ઈસસે ઝ્યાદા ન પળ્હા કરો." (સહીહ બુખારી)

હઝરત આઈશા રઝિયલ્લાહુ અન્હા સે મરવી હૈ કે વોહ કહતે હેકે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "કુરઆને હકીમ કો મહારત સે પળ્હનેવાલે કા દરજા નેક વ મુકદસ ફરીશ્તોકે સાથ હોગા, ઔર વોહ શખ્સ મશક્કત સે કુરઆને હકીમ પળ્હતા હે ઔર પળ્હતે વક્ત ઉસકી ઝબાન લગઝીશ ખાતી હૈ ઉસે દૌહરા અજ્ર મીલેગા." (સહીહ મુસ્લિમ)

ખુલાસા એ કલામ : અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકરકા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હૈ કે વોહ ઝાદે રાહ કે તૌર પર હર કિસ્મ કી નફલી નમાઝો, સદકાત, રોઝો, તિલાવતે કુરઆને હકીમ ઔર ઝીક્રો અઝકાર કા ખાસ એહતેમામ કરે, ક્યું કે ઉનકી બહુત ઝ્યાદા તાસીર હોતી હૈ જીસકા અંદાજા સિર્ફ તજુર્બે સે હી માલુમ હો સકતા હૈ.

યે ચીઝે અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકરકા કામ કરનેવાલે કે લીયે લાઝમી હથિયાર શુમાર હોતી હૈ ઔર યે ઉમુર નહ્ય કે કામ મેં તસલસુલ ઔર ઉસ રાસ્તે મેં પૈશ આનેવાલી મુશ્કીલાત કો બરદાસ્ત કરનેકે લીયે મદદગાર હોતી હૈ.

: તીસરા વરક઼ :

ઈલ્મ વ વરઅ (તકવા)

ઈસસે હમારા મક્સદ યે નહિ હૈ કે વોહ ઈસ્લામ કે તમામ આમ ઔર ખાસ અહકામ કા જાનનેવાલા હો બલ્કે સિર્ફ ઉન ઉમુર કા આલીમ હો જીન ઉમુર કા ઉસને હુકમ દૈના હૈ યા ઉન સે રૌકના હૈ. વોહ સિર્ફ ઈસી ચીઝ કા હુકમ દેગા જીસકા સારે નબીયોને હુકમ દિયા હૈ ઔર સિર્ફ ઉસી ચીઝ સે રોકેગા જીસસે સારે નબીયોને મના કિયા હો.

ઈલ્મ ઉન બુનિયાદી ઔસાફ મેં સે હૈ જીસસે અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકરકા કામ કરનેવાલા મુસ્તગ્‌ની નહી હો સકતા. ક્યું કે અલ્લાહ તઆલાને ઈલ્મ કા મકામ બુલંદ કિયા હૈ ઔર ઉલ્માઅ કો ભી ઐસા મકામ ઔર મરતબા અતા કિયા હૈ જો તમામ મુસલમાનો કે મકામ વ મરતબે સે બુલંદ હૈ, નબી કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમસે ભી ઈસી તરહ મરવી હૈ.

(૧) અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હૈ "(ક્યા વોહ બહેતર હૈ) યા વોહ શખ્સ જો રાત કે અવકાત મેં ઈબાદત કરતા હૈ કભી સજદા કર રહા હોતા હૈ ઔર કભી કયામ. વોહ આખેરત સે ડરતા હૈ ઔર અપને રબકી રહેમત કી ઉમ્મીદ ભી રખતા હૈ. આપ કહેં ક્યા ઈલ્મ વાલે ઔર બે ઈલ્મ બરાબર હો સકતે હૈ ? નસીહત તો સિર્ફ અકલમંદ હી હાસીલ કર સકતે હૈ." (સુરઃ ઝુમર - ૯)

અલ્લાહ તઆલાને વાઝેહ કર દીયા હૈ કે ઈલ્મવાલે ઔર ઈલ્મ સે કોરે (જાહીલ) ઈન્સાન મેં બહોત બડા ફર્ક હૈ આલીમ કો ઈસકા ઈલ્મ અલ્લાહ કે કરીબ કરતા હૈ. ઉસે કસરતે નવાફીલ, બારગાહે એઝદી મૈં કયામ ઔર ખશીયતે ઈલાહી પર આમાદહ કરતા હૈ.

(૨) અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હૈ "અલ્લાહ તઆલા તુમમેં સે અહેલે ઈમાન ઔર અહેલે ઈલ્મ કે દરજાત બુલંદ કરતે હે." (સુરઃ મુજાદિલહ - ૧૧)

______ અલ્લાહ તઆલાને વઝાહત ફરમા દી કે ઉલ્માઅ કા મકામ તમામ અહેલે ઈમાન સે બુલંદ હે જીન્હે ઈલ્મ કા એક વાફીર હિસ્સા અતા નહિ હુઆ.

(૩) અલ્લાહ સુબ્હાન વ તઆલા ફરમાતે હે "અલ્લાહ કે બંદોમેં સે સિર્ફ ઉલ્માઅ હી અલ્લાહ સે ડરતે હે." (સુરઃ ફાતિર - ૨૮)

યઅની જીસ તરહ અલ્લાહ તઆલા સે ડરને કા હક હે ઉસ તરહ સિર્ફ ઉલ્માઅહી ડરતે હે જીન્હે ઉસકી મઅરીફત હાસીલ હોતી હે. ક્યું કે ઈસ અઝીમ, બા ઈક્તદાર, ઈલ્મવાલી, સાહેબે કમાલ ઔર અસ્માએ હુસ્ના કી માલીક હસ્તી સે જીતની ઝ્યાદા માઅરીફત હોગી ઔર ઉસકા ઈલ્મ જીસ કદર ઝ્યાદા હોગા ઉસકી ખશીયત ઝ્યાદા ઔર અઝીમ હોગી.

ઉસ મેં કોઈ શક નહી હે કે એક આલીમ કો ઉસકા ઈલ્મ આમાદહ કરતા હે કે વોહ અચ્છે કામો કા હુક્મ કરે ઔર બુરે કામો સે મનઅ કરે ઔર ઉસકા હુક્મ કરના યા મનઅ કરના હિદાયત વ બસીરત કે સાથ હોતા હે.

(૪) અલ્લાહ તઆલા અપને નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ સે મુખાતિબ હોતે હુએ ઔર ઉસ બાત કા હુક્મ દેતે હુએ કે વોહ અમલ સે પહલે ઈલ્મ હાસીલ કરે. ફરમાતે હે "જાન લો ! બિલા શુબ્હા અલ્લાહ કે સિવા કોઈ મઅબુદ નહી હે અપની કોતાહી પર ઔર મોમીન મર્દો ઔર ઔરતો કે લીયે ઈસ્તગફાર કીજીયે. અલ્લાહ તઆલા જાનતે હે જો તુમ (દુન્યામેં) કરોગે ઔર (આખેરતમેં) જો તુમ્હારા ઠિકાના હોગા. (સુરઃ મુહમ્મદ - ૧૯)

હાફીઝ ઈબ્ને હજર રહમતુલ્લાહિ અલયહિ ફત્હુલ બારી મેં લિખતે હે કે ઈસ આયત કી તફસીરમેં ઈબ્ને મુનિર ને કહા હે "ઈસ ફરમાને ઈલાહી કા મકસદ યે બતાના હે કે કૌલ વ અમલ કિ દુરસ્તગી કે લીયે ઈલ્મ શર્ત હે. ઈલ્મ કે બગૈર ઉનકા કોઈ એઅતેબાર નહી હોગા. ઈલ્મ ઉન દૌનો પર મુકદમ હે ક્યું કે ઈલ્મ નિય્યત કો દુરસ્ત કરતા હે ઔર નિય્યત અમલ કો દુરસ્ત કરતી હે. સો મુસન્નીફ ઈસ બાત પર મુતનબ્બેહ કર રહે હે કે ઈસ મકુલે "ઈલ્મ કા ફાયદહ સિર્ફ અમલ કે સાથ હી હોતા હે" સે કહીં ઝહનમેં યે બાત ન આ જાએ કી ઈલ્મ કા મુઆમલા કમતર હે ઔર ઉસકે હુસુલ મેં સુસ્તી પૈદા હો જાએ."

(૫) અલ્લાહ તઆલાને નબી હઝરત મુહમ્મદ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કો હુક્મ દિયા હૈ કે વોહ રબ સે ઈલ્મમેં ઈઝાફા કે લીયે દુઆ કરે ફરમાયા "ઔર કહે કે અય મેરે રબ ! મેરે ઈલ્મમેં ઈઝાફા ફરમા" (સુરઃ તાહા - ૧૧૪)

ઔર મુતલકન યે હુક્મ નહિ દિયા કે ઈસ દુન્યવી જિંદગી કી કીસી ચીઝ મેં ઈઝાફા કા મુતાલબા કરે. યે ઈલ્મ કી એહમીયત કી વાઝેહ દલીલ હે ખાસ તૌર

પર અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે, તાકે દઅવતે ઈલલ્લાહ કે રાસ્તે પર ઈલ્તેઝામ ઔર ઈસ્તીમરાર કે સિલસિલે મેં ઈલ્મ ઉસકી મુઆવિનત કરે.

(૬) ફરમાને ઈલાહી હે "ઔર અલ્લાહને આપ પર કિતાબ ઔર હિક્મત નાઝીલ કી હૈ ઔર આપકો વોહ ઈલ્મ અતા કિયા જીસે આપ નહી જાનતે થે ઔર અલ્લાહ કા ફઝ્લ આપ પર બહુત અઝીમ હે." (સુરઃ નિસાઅ - ૧૧૩)

ઈલ્મ કી અહમીયત ઔર ફઝીલત વાઝેહ કરનેવાલી આયત બહુત ઝ્યાદા હે, એક દાઈ કે લીયે ઝરૂરી હે કે વહ ઉન આયત સે સૈરાબ ઔર ઉસ કે તકાઝો કો અમલીજામહ પહનાએ તાકે યે ઉસકી મદદગાર હો ઔર અમ્ર વ નહ્ય કા કામ બસીરત કે સાથ હો.

ઈલ્મ ઔર વરઅ અહાદીષ કી રોશની મેં

(૧) હઝરત મુઆવિયહ રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ કે મૈનેં નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કો ફરમાતે હુએ સુના "અલ્લાહ તઆલા જીસકે સાથ ભલાઈ કા ઈરાદા કરે તો ઉસે દીન કી સમઝ અતા કર દેતે હે."

(સહીહ બુખારી, મુસ્લીમ)

યહી એઝાઝ કાફી હે કે નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને શહાદત દી હે કે જીસ્ને ઈલ્મ સીખા ગોયા અલ્લાહ તઆલાને ઉસે ભલાઈ કા ઈરાદા કિયા હૈ.

(૨) હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્ઉદ રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "સિર્ફ દો આદમીઓ પર રશ્ક કિયા જા સકતા હે, એક ઉસ શખ્સ પર જીસે અલ્લાહ તઆલાને માલ અતા કિયા હો ઔર વોહ ઉસે રાહે હકમેં ખર્ચ કરે. દુસરા વોહ શખ્સ જીસે અલ્લાહ તઆલા હિકમત અતા કિ હો ઔર વોહ ઉસકે સાથ ફૈંસલે કરતા હો ઔર લોગો કો ઉસકી તઅલીમ દેતા હો." (સહીહ બુખારી)

(૩) હઝરત અબુહુરૈરહ રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હૈ કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "જબ ઈન્સાન ફૌત હો જાતા હે તો ઉસકે અઅમાલ મુનકતેઅ હો જાતે હે, સિવાય તીન ચીઝોં કે, સદકએ જારીયહ યા

ઐસા ઈલ્મ જીસસે ફાયદહ ઉઠાયા જા રહા હો યા નેક ઔલાદ જો ઉસકે લીયે દુઆ કરતા હો.'' (સહીહ મુસ્લીમ)

શાઈર અબુ ઉમર અહમદ બિન સઈદ અપને અશઆરમેં કહતે હેં.......

★ ''મેને દેખા હે કે ઈલ્મવાલા મુઅઝઝ હોતા હે અગરચે ઉસે જન્મ દેનેવાલે વાલેદૈન અદના દર્જે કે હો.''

★ ''ઔર ઈલ્મ મુસલસલ ઉસ શખ્સ કો બુલંદ કરતા રહતા હે યહાં તક કી કૌમ કે શુરફાઅ ભી ઉસે અઝીમુલ કદ્ર તસ્લીમ કર લેતે હે.''

★ ''ઔર હર મુઆમલે મેં ઉસકે પીછે ચલતે હે, જેસે જાનવર બકરીયોં કે ચરવાહે કે પીછે પીછે ચલતે હે.''

★ ''હરસો ઉસીકા ફરમાન હોતા હે ઈસ લીયે કે જો આલીમ હોતા હે વહી હુક્મરાન (ઈમામ) હોતા હે.''

★ ''અગર ઈલ્મ ન હોતા તો સઆદતે નફસ ભી ન હોતી ઔર હલાલ વ હરામ કી પહચાન ભી ન હોતી.''

★ ''ઝીલ્લત વ રૂસવાઈ સે નજાત સિર્ફ ઈલ્મ હી કે સાથ હો સકતી હે જબ કે જહાલત કે સાથ ઝીલ્લત વ રૂસવાઈ હાસીલ હોતી હૈ.''

★ ''વહ બુલંદીયો કી જાનીબ રહનુમાઈ કરનેવાલા ઔર રાસ્તા બતાનેવાલા હે ઔર એસા ચિરાગ હે જીસસે તારીકીયાં (અંધેરા) ઉજાલા બન જાતી હે.''

★ ''ઈસી તરહ અલ્લાહ તઆલા કી જાનીબ સે રસુલે કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી વુસાતત સે ઈસ આલમ કે લીયે અચ્છે કલેમાત ઔર સલામતી કે અલ્ફાઝ મરવી હે.''

તમામ ગુફ્તગુ કા ખુલાસા યે હે કે અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હે કે વહ ઈલ્મ હાસીલ કરે, ઉલ્માઅ કી જમાઅતોં સે વાબસ્તા રહે યહાં તક કે વહ જીસ રાહ પર ભી ચલે અપને સામને ચમકતા હુઆ ઉજાલા પાએ, ઉસકે અવા અમ્ર વ નવાહી શરઈ દલાઈલ કે સાથ મઝબુત હોં જો ઉસ બાત કી દલીલ હોંગે કે હક ઉસકે સાથ હે ઔર ઈસ તરહ ઉસકે અવ અમ્ર વ નવાહી મુઆશરહ પર અસરઅંદાઝ ભી હોંગે.

વરઅ (તકવા)

અમ્રબિલ મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કી ઝીંદગી મેં તકવા બુનયાદી ઔર અહમ ઉમુર મેં સે હે. ક્યું કે યે ઈબાદત કી કુબુલીયત કી બુનયાદ હે ઔર ઉસકે નતિજહ મેં વહ ઝહદ હાસીલ હોતા હે જીસકે મુસ્તહબ ઔર મશરૂઅ હોને પર કિતાબ વ સુન્નત મેં બેશુમાર દલાઈલ હે.

હઝરત નૌમાન બિન બશીર રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ બયાન ફરમાતે હે કે મૈનેં રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકો યે ફરમાતે હુએ સુના હે "હલાલ ભી વાઝેહ હે ઔર હરામ ભી વાઝેહ હે ઔર ઉન દોનો કે દરમ્યાન કુછ મુશ્તહબ ચીઝેં હેં જીન્હે અકસર લોગ નહી જાનતે. પસ જો ઉન(મુશ્તહબ) ઉમુર સે બચા ઉસને અપને દીન ઔર નામુસ કો બચા લીયા ઔર જો ઉન (મુશ્તહબ) ઉમુર મેં મુબ્તિલા હો ગયા ઉસકી મિસાલ ઉસ ચરવાહે કી સી હે જો શાહી ચરવાગાહ કે ઈર્દગીર્દ જાનવર ચરા રહા હો તો ઉસે હર વક્ત યે ખતરા રહતા હે કે જાનવર ચરાહગાહ મેં દાખીલ હો જાયેંગે. આગાહ રહો ! હર બાદશાહ કી એક ચરાહગાહ હોતી હૈ. ખબરદાર ! અલ્લાહ તઆલા કી ચરાહગાહ ઉસકી હરામકરદા અશયાઅ હે. સુન લો ! જીસ્મમેં એક એસા ટુકડા હે કે અગર વહ દુરસ્ત હો તો સારા જીસ્મ દુરસ્ત રહતા હે અગર વહ ખરાબ હો જાયે તો સારા જીસ્મ ખરાબ હો જાતા હે. આગાહ રહો ! વહ દિલ હે." (સહીહ બુખારી)

ફરમાને ઈલાહી હે "કયામત કે દીન કિસી કો ન માલ નફા દેગા ઔર ન બેટે. સિવાય ઉસ ઈન્સાન કે જો કલ્બે સલીમ લેકર આયે."

(સૂરઃ શુઅરાઅ - ૮૮,૮૯)

હઝરત અનસ બિન માલિક રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હે કે અક મરતબા નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ એક ગીરી હુઈ ખજુર કે પાસસે ગુજરે તો આપને ફરમાયા "અગર (યે ખૌફ ન હોતા કે) યે સદકે કી હોગી તો મેં ઉસે ઝરૂર રખ લેતા. (સહીહ બુખારી)

યે ઉન અઝીમ મિસાલોં મેં સે એક મિસાલ હે જો હમારે નબીએ કરીમ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને તકવેકે સિલસિલે મેં અપની ઉમ્મત કે લીયે પેશ કી હે ઔર ઉમ્મત કે લીયે ઉસમેં ઉસવએ હસના હે.

હઝરત અબુમુહમ્મદ હસનબિન અલી રઝિયલ્લાહુ અન્હુ સે મરવી હે કે વહ કહતે હેં કે મૈનેં રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમસે યે બાત યાદ કી હે "હર વહ ચીઝ છોળ દે જો તુઝે શક મેં મુબ્તેલા કરે ઔર વહ ચીઝ ઈખ્તીયાર કર જો શક મેં મુબ્તીલા ન કરે." (સુનને નિસાઈ)

ઈસ લીયે અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હે કે વહ તકવા જેસી સિફાત સે ખુદકો આરાસ્તા કરે. યે ચીઝ મુઆમલે કો તમામ ખ્વાહીશો સે પાક કર દેગી ઔર ઉસકે સાથ હી ઉસ કે ઔર અમ્ર વ નહ્ય કો લોગો કે હાં શર્ફે કુબુલીયત બખ્શેગી.

: ચૌથા વસ્ફ :

નરમી, બુર્દબારી ઔર દરગુઝર

દઅવતે ઈલલ્લાહ કે આગાઝ મેં જો મિસાલી તરીકા અંબિયા અલયહિ સલ્લામને ઈખ્તીયાર કિયા વહ શફકત "નરમી" દાનાઈ ઔર ઉમદહ નસીહત કા હે. ઈસ તરીકે કો અપનાને સે વહ શખ્સ જીસે દઅવત દી જા રહી હો યા કોઈ હુકમ દિયા જા રહા હો યા કિસી બાત સે મનાઅ કિયા જા રહા હો વોહ અહેસાસ કરતા હે કે આપ ઉસકે સાથ શફકત કા મુઝાહેરહ કર રહે હો ઔર ઉસકે લીયે ભલાઈ પસંદ કર રહે હે યહાં તક કે વહ અપને દિલ કે દરવાજે આપ કે લીયે ખોલ દેતા હે ઔર આપકી દઅવત યા અમ્ર વ નહ્ય કો કુબુલ કર લેતા હે.

(૧) અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "ઔર લોગો કો અચ્છી બાતે કહેના."

(સુરઃ બકરહ - ૮૩)

(૨) અલ્લાહ તઆલા અપને રસુલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કે બારે મેં ફરમાતે હે "યહ અલ્લાહ કી રહમત હી થી કે તુ ઉનકે સાથ નરમી સે પેશ આયા અગર તુ બદ મિઝાજ ઔર સખ્ત દિલ હોતા તો યે લોગ તુઝસે દુર હો જાતે."

(સુરઃ આલે ઈમરાન - ૧૫૯)

સૈયદ કુતુબ રહમતુલ્લાહી અલયહિ કહતે હે "યે અલ્લાહકી રહમત હી થી જો ઉસને અપને નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ઔર લોગો પર ફરમાઈ ઔર જીસ કી વજહ સે નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ લોગો કે લીયે મહેરબાન ઔર મુશફીક બન ગયે અગર વહ બદ મીઝાજ ઔર સખ્ત દીલ હોતે

તો લોગ દિલી મુહબ્બત ઔર જઝબાત વ અહેસાસાત કે સાથ ઉસ કે ઈર્દગીર્દ જમઅ ન હોતે. લોગો કો બહુત ઝ્યાદા ઝરૂરત થી એક મહેરબાન આગોશ કી, અઅલા નિગેહદાશત કી, હસ્તે મુસ્કુરાતે ચહેરે કી, એસી મુહબ્બત કી, જીસ મેં વહ સબ સમા જાયે, એસે હુલુમ કી જો ઉનકી જહાલત, કમઝોરી યા ઐબો કી વજહ સે ખત્મ ન હો જાએ. વહ મુન્તઝીર થે એક બહુત બડે ફય્યાઝ દિલ કે જો લોગો કો તો દે, મગર ઉસસે કુછ ન માંગે. જો ઉનકે ગમ દુર કર દે, મગર અપના ગમ ઉન્હેં ન દે. વહ ઐસી શખ્સીયત કે તાલિબ થે જીસ કે પાસ ઉન્હે હમેશા તવજ્જોહ નિગેહદાશત, મહેરબાની, સખાવત, મુહબ્બત ઔર ખુશ્નુદી મિલે ઔર રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકા દિલ ઐસા હી થા ઔર લોગો કે સાથ આપ કા બરતાવ ભી ઐસા હી થા. કભી અપની ઝાત કે લિયે ગુસ્સે મેં નહી આયે. લોગો કી બશરી (ઈન્સાનીયતકી) કમઝોરીયોં કી વઝહ સે આપ કા સીના તંગ નહી હુવા. દુન્યાકા માલ કભી અપની ઝાત કે લીયે જમા નહી કિયા. બલ્કે જો કુછ ભી આપ કે હાથ આયા આપને સખાવત કરતે હુએ લોગો કો અતા ફરમા દીયા ઔર ઉન સબકો અપને ઈલ્મ, હુસ્ને સુલુક ઔર શફકત વ મુહબ્બત કે સાયે તલે લે લીયા. જીસ શખ્સને ભી આપકો દેખા યા આપ કે સાથ કુછ વક્ત ગુઝારા આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી મહેરબાનીયોં ઔર શફકતો કે નતીજે મેં ઉસ્કા દિલ આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી મુહબ્બત સે લબરેઝ હો ગયા.

(૩) અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હૈ "માફ કર દીજીયે, અચ્છી બાત કા હુક્મ કીજીયે ઔર જાહીલો સે એઅરાજ કીજીયે." (સુરઃ અઅરાફ - ૧૯૯)

અલ્લામા ઝુમુખ્શરી ઈસ આયત કી તફસીર મેં ફરમાતે હૈ "લોગો કે અફઆલ સે માફીવાલે પહેલુ કો લે લે ઔર અખ્લાક સે પેશ આઈ તકલીફ કી બજાયે આસાની કરે ઔર ઉનસે મુશ્કીલ ઔર મુશક્કતવાલે કામ ન કહે કે વહ લોગ ઉસસે મુતનફીર હો કર ચલે જાયે ઔર "જાહીલો સે એઅરાઝ કરે" સે મુરાદ બેવકુફોં કે સાથ બેવકુફ ન બને ઔર ઉન્હે બેવકુફી કા તાનાભી ન દે. ઉનસે બુર્દબારી સે પેશ આયે ઔર ઉનકી ગલતીયોં સે ચશ્મપોશી કરેં"

અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ ઔર વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે બઅઝ લોગોં પર યકીનન આપ તઅજ્જુબ કા ઈઝહાર કરેંગે, જબ વહ નિહાયત દુરસ્ત

સખ્ત ઔર ગલીઝ અલ્ફાઝ ઈસ્તેમાલ કરતે હે ઔર ઉસ વજહ સે લોગ ઉન સે દુર હો જાતે હે. લેકિન અલ્લાહ કા ફઝ્લ હે કે ઐસે લોગ બહુત થોડે હે.

(૪) અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "અપને રબ કે રાસ્તે કી જાનીબ હિક્મત ઔર હુસ્ને વઅઝ કે સાથ દઅવત દીજીયે, ઔર ઈસ અંદાજ સે બહસ કીજીયે જો બહુત હી અચ્છા હો યકીનન આપ કા રબ અપની રાહ સે બહેકને વાલો કો બખુબી જાનતા હે ઔર રાહે યાફતા લોગો સે ભી પુરા વાકિફ હે."

(સુરઃ નહલ -૧૨૫)

(૫) અલ્લાહ તઆલા ને સૈયદના મુસા ઔર સૈયદના હારૂન અલયહિસ્સલામ કો જબ ફીરઔન કી જાનીબ ભૈજા તો ઉન્હે મુખાતિબ કરતે હુએ ફરમાયા "ઉસસે નરમીવાલી બાત કરના તાકે વહ નસીહત હાસીલ કરે યા ઉસે ખૌફ મહસુસ હો."

(સુરઃ તાહા - ૪૪)

(૬) અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "અચ્છાઈ ઔર બુરાઈ બરાબર નહિ હો સકતી, જો જવાબન વહ અંદાજ અપનાએ જો સબસે ઉમદા હો, ઐસા કરને સે વહ શખ્સ જીસસે આપકી દુશ્મની હે ઐસા બન જાયેગા જૈસે દિલી દોસ્ત હો. લેકિન યે વસ્ફ સિર્ફ ઉન લોગો કો હાસીલ હોતા હે જો સબ્ર કરે ઔર સિર્ફ ઉન્હે હી મીલતા હે જો બડે હોંસલેવાલે હો." (સુરઃ ફુસ્સિલત - ૩૪,૩૫)

ફરમાને ઈલાહી હે કે "આપ કે મુખાલીફ આપ કે સાથ અગર બુરા રવૈયા ઈખ્તીયાર કરે તો ઉસકે જવાબમેં આપ ઉનસે અચ્છા રવૈયા ઈખ્તીયાર કરે. અગર આપ એસા કરેંગે તો આપકો મુશ્કીલાતમેં ડાલનેવાલે દુશ્મન એક મહેરબાન દોસ્ત કી તરહ બન જાયેગા." (સુરઃ ફુસ્સિલત - ૩૪)

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "યે વસ્ફ સિર્ફ ઉન લોગોં કો હાસીલ હોતા હે જો સબ્ર કરે ઔર ઉન્હે મીલતા હે જો બડે હોંસલેવાલે હો."

(સુરઃ ફુસ્સિલત - ૩૫)

અલ્લાહ તઆલાને ઉસકી તૌફીક કે લીયે કુછ શર્તે મુકર્રર કી હે ઉનમેં દઅવતે ઈલલ્લાહ કી તકલીફ પર સબ્ર કરના, કુરઆની તાલિમાત પર અમલ કરના ઔર ફીર હમેશાં હર વક્ત અલ્લાહ તઆલા સે દુઆએં કરના ક્યું કે તૌફીક ઔર તાઉન સિર્ફ ઉસીસે હાસીલ હો સકતા હે.

નરમી કી ફઝીલતમેં અહાદીષ

(૧) હઝરત આઈશા રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હા સે મરવી હે વહ ફરમાતી હે એક યહુદી જમાઅત રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કે પાસ આઈ ઉન્હોને કહા "તુમ્હે મૌત આ જાયે" હઝરત આઈશા રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હા ફરમાતી હે મૈંને ઉનકી બાત સમજલી ઔર કહા "તુમ પર મૌત આયે ઔર લઅનત ભી" તો રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "અય આઈશા ! રૂક જાઓ અલ્લાહ તઆલા હર કામમેં નરમી કો પસંદ કરતે હે, મૈને કહા અય અલ્લાહ કે રસુલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ક્યા આપને ઉનકી બાત નહી સુની ? તો રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "મૈને ઉનકે જવાબમેં કહ દિયા થા "વ અલયકુમ" (કે યે સબ કુછ તુમ પર હો)" ઈસ હદીષમેં રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને વાઝેહ ફરમાદીયા કે અલ્લાહ તઆલા હર કામમેં નરમી કો પસંદ કરતે હે. (સહીહ બુખારી)

(૨) હઝરત અબુહુરૈરહ રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ સે મરવી હે કે એક એઅરાબીને મસ્જીદમેં પેશાબ કર દિયા તો લોગ ઉસે મારને કે લીયે ઉઠે તો રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "ઉસે છોડ દો ઔર ઉસકે પેશાબ પર પાની કા એક ડોલ બહા દો, તુમ્હે તો આસાની પૈદા કરનેવાલે બનાકર ભેજા ગયા હે મુશ્કીલ મેં ડાલનેવાલે બનાકર નહી ભેજા ગયા." (સહીહ બુખારી)

(૩) હઝરત આઈશા રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હા સે મરવી હે કે નબીએ કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "નરમી જીસ ચીઝમેં હોગી ઉસે ખુશ્નુમા બના દેગી ઔર જીસ ચીઝ સે નિકાલ દી જાયેગી ઉસે બદનુમા બના દેગી." (સહીહ મુસ્લીમ)

હઝરત આઈશા રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હા બયાન કરતી હે કે આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "અય આઈશા ! બેશક અલ્લાહ તઆલા નરમી કરનેવાલે હે, નરમી કો પસંદ કરતે હે ઔર નરમી પર વહ અજ્ર અતા કરતે હે જો સખ્તી પર અતા નહિ કરતે બલ્કે નરમી કે સીવા કિસી ઔર ચીઝ પર અતા નહિ કરતે." (સહીહ મુસ્લીમ)

ઈન દોનો હદીષો મેં રસુલ્લુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને વઝાહત ફરમાદી કે નરમી જીસ કામમેં ભી હોગી વહ દુરસ્ત હોગી ઔર જીસ કામ સે નરમી ખત્મ કર દિ જાયે વહ કામ બીગડ જાયેગા ઔર ઉમુમન એસા હી હોતા હે. ઔર યહ ભી વઝાહત ફરમાદી કે નરમી કી વજહ સે અલ્લાહ તઆલા વહ તૌફીક ઔર શર્ફે કુબુલીયત અતા ફરમાતે હે જો સખ્તી ઔર તંગદીલી પર અતા નહિ કરતે બલ્કે નરમી સિવા કીસી ઔર ચીઝ પર અતા હી નહિ કરતે.

(૪) રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને અપને ખુત્બે મેં ફરમાયા "અહેલે જન્નત તીન કિસ્મ કે હોંગે (૧) સાહબે ઈક્તદાર શખ્સ જો ઈન્સાફ કરનેવાલા, સદકા ખૈરાત કરનેવાલા ઔર ભલાઈ કી તૌફીક દિયા ગયા હો. (૨) વહ શખ્સ જો હર રિશ્તેદાર કે લિયે નરમ દિલ હો. (૩) વહ પાકબાઝ મુસલમાન જો કસીરૂલ્લઅયાં હોને કે બાવજુદ માંગને ઔર કમાઈ કે નાજાઈઝ ઝરાઈઅ સે બચનેવાલા હો." (સહીહ મુસ્લીમ)

બુર્દબારી ઔર દરગુઝર

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "ઉન લોગો કો ઝરૂર માફ કરના ઔર દુરગુઝર કરના ચાહીએ, ક્યા તુમ નહી ચાહતે કે અલ્લાહ તઆલા તુમ્હે માફ કરે ? ઔર અલ્લાહ માફ કરનેવાલા મહેરબાન હે." (સુરઃ નૂર - ૨૨)

જો શખ્સ અપને ગુનાહો કી માફી ચાહતા હે ઉસે દુસરો કે બારેમેં દરગુઝર સે કામ લેના ચાહીયે તાકે ઉસે અપની ઝાત કે બારેમેં અલ્લાહ કા વઅદા પુરા હો, ઔર કોઈ ઐસા શખ્સ નહી હે જીસે અપને ગુનાહો કી મગફીરત કી ઝરૂરત ન હો.

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "ઉન્હે માફ કરદે ઔર ઉનસે દરગુઝર ફરમાએેં બેશક અલ્લાહ એહસાન કરનેવાલો સે મુહબ્બત કરતે હે."

(સુરઃ માઈદહ - ૧૩)

ઔર એક જગહ અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "જો શખ્સ માફ કરે ઔર ઈસ્લાહ કરે તો ઉસકા અજ્ર અલ્લાહ કે જીમ્મા હે. બેશક અલ્લાહ ઝુલ્મ કરનેવાલો કો પસંદ નહિ કરતે." (સુરઃ શુરા - ૪૦)

અલ્લાહ તઆલા કા ફરમાન હે “યે લોગ ગુસ્સા પી જાનેવાલે ઔર લોગો કો માફ કરદેનેવાલે હે ઔર અલ્લાહ એહસાન કરનેવાલો કો પસંદ કરતે હે.” (સુરઃ આલે ઈમરાન - ૧૩૪)

યહ તમામ આયત મુસલમાનો કો દઅવત દેતી હે કે વહ માફ કરદીયા કરે ઔર બુરાઈકા બદલા બુરાઈ કે સાથ ન દે ઔર ઉસ શખ્સ કી ફઝીલત કો વાઝેહ કરતી હે જો અપને સાથ ઝ્યાદતી કરનેવાલે કો માફ કર દેતા હે.

હઝરત આઈશા રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હા સે મરવી હે કે વહ ફરમાતીં હે “રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને કભી કીસી કો અપને હાથ સે નહી મારા, ન કિસી ઔરત કો ઔર ન કિસી ખાદીમ કો સિવાય કે ઉસ હાલત કે આપ અલ્લાહ કી રાહમેં જિહાદ કર રહે હો. ઔર ન કભી ઐસા હુઆ કે આપ પર ઝ્યાદતી કિ ગઈ હો ઔર આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ઝયાદતી કરનેવાલે સે ઈન્તેકામ (બદલા) લિયા હો સિવાય ઉસ સૂરત કે અલ્લાહ કી હુરમતો કો પામાલ કિયા જા રહા હો. ઈસ સૂરતમેં આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ અલ્લાહ કી ખાતીર ઈન્તેકામ લેતે થે.” (સહીહ મુસ્લીમ)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસઉદ રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ ફરમાતે હે “મે અબભી ઉસ મંજર કો દેખ રહા હું કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ અંબિયાએ અલયહિસ્સલામ મેં સે કિસી નબી કા તઝકીરહ ફરમા રહે હે, જીન્હે ઉનકી કૌમને મારા ઔર ખુન આલુદ કર દિયા. વહ નબી અપને ચહેરે મુબારક સે ખુન ભી સાફ કર રહે થે ઔર સાથ હી દુઆ ભી કર રહે થે કે અય અલ્લાહ ! મેરી કૌમ કો મુઆફ કર દે ક્યું કે યે જાનતે નહી હે.” (સહીહ બુખારી)

હમારે નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કે સાથ ભી યે સૂરત પૈશ આયી કે આપ કી કૌમ ને આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકો મારા ઔર ખૂન આલુદ કિયા ઔર આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ અપને ચહેરે મુબારક સે ખૂન સાફ કરતે હુએ ફરમા રહે થે કે અય અલ્લાહ ! મેરી કૌમ કો મુઆફ કર દે યે હકીકત સે નાઆશના હે.

બેશક અલ્લાહ તઆલા કી તરફ દઅવત દેનેવાલે ન તો ઈન્તકામ પસંદ કરતે હે ઔર ન લોગો કી હલાકત વ ગુમરાહી ચાહતે હે. ક્યું કે વહ તો લોગો કો

દઅવત દેતે હી ઈસ લિયે હે કે ઉન્હે ગુમરાહી સે નિકાલે તાકે વહ અલ્લાહ કે ગઝબ ઔર અઝાબ કા શિકાર ન હો શકે, ઈસ બીના પર વહ તમામ તકાલીફ બરદાશ્ત કરતે હે જો ઉન્હે દઅવત ઈલલ્લાહ કે સિલસિલેમેં પેશ આતી હે. ઈસ લીયે અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલો કે લીયે ઝરૂરી હે કે વહ અંબિયાએ કીરામ કિ સીરત ઔર તરઝે અમલ કા ગહરાઈસે મુતાલિઆ કરે ફીર ઉનકે તર્ઝે અમલ પર ચલતે હુએ વહ નતાઈઝ હાસીલ કરે જો ઉન અંબિયા ને હાસીલ કી.

રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ હમેશા અપને સહાબા રઝિયલ્લાહુ અન્હુમ કો તવજ્જોહ દિલાતે રહતે થે કે વહ બુરાઈ કા જવાબ બુરાઈસે ન દે. ઔર આપ હમેંશા ઉન્હે માફ કરને, હુસ્ને સુલુક કરને ઔર બરદાસ્ત કરને હી કી દઅવત દીયા કરતે થે ક્યું કે વહ જાનતે થે કે નફુસ કી ઈસ્લાહ કૈસે હો સકતી હે. ‘‘એસે કો તૈસા’’ કે ઉસુલ કિ બજાયે મુઆફી ઔર દરગુઝર સે ઝ્યાદા ઈસ્લાહ હોતી હે.

હઝરત અનસ બિન માલીક રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ સે મરવી હે ‘‘એક યહુદી ઔરત રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે પાસ ઝહેર આલુદ (ઝેરની મિલાવટ સાથે) બકરી લેકર આયી આપને ઉસમે સે ખા લિયા. (વાકીએ કા ઈલ્મ હોને કે બાદ) ઉસ ઔરત કો રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કે પાસ લાયા ગયા. આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ઉસસે ઈસ બારેમેં સવાલ કિયા તો ઔરતને કહા મેં આપકો મારના ચાહતી થી. તો આપને ફરમાયા અલ્લાહ તઆલા કભીભી તુઝે મુઝપર ગાલીબ નહી કરેગા. સહાબા રઝિયલ્લાહુ અન્હુમ ને કહા ક્યા હમ ઉસ ઔરત કો કત્લ ન કરદે ? તો આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા નહિં. હઝરત અનસ રઝિયલ્લાહુ અન્હુ ફરમાતે હે ‘‘કે મેં ફીર હમેશા ઉસ ઝહેર કા અસર રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકે હલક મેં દેખતા રહા.’’ (સહીહ બુખારી, સહીહ મુસ્લીમ)

: પાંચવા વસ્ફ :

તબીયત મે ઠહરાવ, મુઆમલા ફહમી ઔર જલ્દબાઝી ન કરના

છાનબીન ઠહરાવ ઔર જલ્દબાઝી ન કરને કે ઔસાફ ઐસે હે જીનસે અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કો મુત્તસિફ હોના ચાહીયે ક્યું કે સિફાત કો તર્ક કર દેને કા અંજામ અપને મક્સદ મેં નાકામી ઔર અપને મકામ વ મરતબેમેં કમી કી સૂરત મેં નિકલતા હે, ઔર જબ ઉસકી યે ચીઝ મઅ્રૂફ હો જાયે તો ઉસકી નસીહત કો પઝીરાઈ હાસીલ નહી હોતી હે.

અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે બઅઝ લોગોં કો આજકલ દેખા ગયા હે કે વહ ઈસ ઉસુલ પર નહિ ચલતે હે જબ ઉન્હે કોઈ શખ્સ કિસી બુરાઈ કે બારે મેં ખબર દેતા હે તો ફૌરન ઉસ શખ્સ કી શરઝનસ કર દેતા હે જીસકી તરફ વહ બુરાઈ મનસુબ કી ગઈ હો, હાલાંકે બઅઝ અવકાત યે ખબર કાબીલે એઅતેમાદ (વિશ્વાસપાત્ર) શખ્સ કી તરફ સે નહી હોતી હે યા મહઝ બદઝહની યા અંદાઝા વગેરહ હોતા હે ઔર ઉસકી ગલતી લોગોં કે વહાં નાકાબીલે માફી હોતી હે ઈસ લીયે અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનુલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે પર લાઝીમ હે કે ઉસકી તબીયત મેં ઠહરાવ વ છાનબીન કરે ઔર તહકીક કરે જબ પુખ્ત્તા યકીન હાસીલ હો જાયે તો ફીર ઉસકી મઝમ્મત કરે.

જીસ તરહ અલ્લાહ તઆલા ને ઉસે હુકમ દિયા હે ઔર શરીઅતને વાઝેહ કિયા હે અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "અય ઈમાનવાલો ! જબ તુમ ઝમીનમેં સફર કરો તો તહકીક કર લિયા કરો." (સુરઃ નિસાઅ - ૯૪)

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હે "અય ઈમાનવાલો ! અગર તુમ્હારે પાસ કોઈ ફાસિક ખબર લેકર આયે તો તહકીક કર લો (કહીં એસા ન હો કે) લાઈલ્મી મે કીસી ગિરોહ કો નુકસાન પહોંચા દો, ફીર અપને કિયે પર તુમ્હે નાદીમ હોના પળે." (સુરઃ હૂજરાત - ૬)

અગર કોઈ આદમી તુમ્હે ખબર દે ઔર તુમ ઉસ આદમી કો અચ્છી તરહ ન જાનતે હો કે વહ કાબીલે એઅતેમાદ ઔર કાબીલે ભરોસા હે યા નહિ, તો સબસે પહલે ઉસકે મુઆમલે કી છાનબીન કરો કે ઉસકી ખબર સચ્ચી હે યા જુઠી, વહ હકીકત હે યા અંદેશા, તહકીક સે પહલે ઉસકી બાત કો કુબુલ ન કરો. ઈસ

બાત સે ડર તે હુએ કે તુમ બે ગુનાહ લોગો કો સજા દે ડાલો ઔર ફીર બાદમેં તુમ્હે અપને કીયે પર પશેમાં હોના પડે.

ઈસ લીયે અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ ઔર નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હે કે વહ કિસી બુરાઈ કી મઝમ્મત કરને સે કબ્લ છાનબીન ઔર તહકીક કર લે ફીર ઉસ બુરાઈ કી મઝમ્મત કે સિલસિલે મેં અપના ફર્ઝ અદા કરે.

: છઠા વસ્ફ :

સબ્ર

અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલો કો જીન ઔસાફ સે આરાસ્તા હોના ચાહીયે ઉનમેં સબસે અહમતરીન વસ્ફ સબ્ર હે. ક્યું કે ઉનકો કઈ તરહ કી તકલીફોં ઔર અપની જાન, માલ, ઔર ઈઝ્ઝત કે મુઆમલા મે કઈ તરહ કી આજમાઈશોં કા સામના કરના પડેગા. ખાસ તૌર પર જબ વહ લોગોમેં અલ્લાહ કી શરીઅત કો નાફીઝ કરને કે લીયે ઈન્તેહાઈ કોશીશ કરેગા તો ઉસે સબ્ર સે મસલે હોને કી ઝરૂરત હોગી ઔર અલ્લાહ તઆલા કી તૌફીક સે સબ્ર ઉસ બાત કા ઝામિન હે કે વહ અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કો અપને અવ અમ્ર વ નવાહી મેં કામયાબ બનાયે.

સબ્ર કી લુગવી તઅરીફ સબ્ર કા મઅની હે મજબુતી દીખાના ઔર ગભ્ભરાહટ વ પરેશાની કા ઈઝહાર ન કરના ઔર શુકુન ઔર ઈત્મીનાન કે સાથ ઈન્તેઝાર કરના. કહા જાતા હે કે ફલાને ઈસ મુઆમલા મેં સબ્ર કિયા યાની ઉસે બરદાસ્ત કિયા ઔર ગભ્ભરાહટ વ પરેશાની કા ઈઝહાર નહિ કિયા.

કુરઆનમેં અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે “ઉસ કી ઈબાદત કરો ઔર ઉસકી ઈબાદત કે સિલસિલે મેં સબ્ર કરો.” (સુરઃ મરયમ, ૬૫)

ફરમાને ઈલાહી હે “અપને એહલે ખાને કો નમાઝ કા હુક્મ દો ઔર ઉસમેં સબ્ર કરો.” (સુરઃ તાહા, ૧૩૨)

ઔર સબ્રકા મઅના યે ભ્ભી હે કે અક્લ ઔર શરીઅત જીસ કામ કે કરનેકા તકાઝા કરે ઉસ પર નફસ કો આમાદા કરના ઔર જીસ કામ સે રોકને કા તકાઝા કરે ઉસસે નફસ કો રોક લેના.

હઝરત લુકમાન અલયહિસ્સલામ ભી અપને બેટો કો વસીયત કરતે હે "અય બેટે ! નમાઝ કાઈમ કર, ભલાઈ કા હુકમ કર, બુરાઈ સે મનાઅ કર ફિર તુઝે જો તકાલીફ આયે ઉસ પર સબ્ર કર યે બાત અઝીમત વાલે ઉમુર મેં સે હે."

(સુરઃ લુકમાન, ૧૭)

હઝરત અલીબિન તાલિબ રઝિયલ્લાહુ અન્હુ ફરમાતે હે "સબ્ર એક એસી સવારી હે જો કભી ઉન્ધે મૂંહ નહિ ગીરતી."

અબુ મુહમ્મદ કેહતે હે "સબ્ર યે હે કે નેઅમત ઔર મુસીબત મેં ફર્ક નહી કિયા જાયે ઔર ઉસ કે સાથ સાથ દૌનો હાલતોમેં દિલી ઈત્મીનાન હો. ઈસસે મઅલુમ હુઆ કે ઉસે વહી હાસીલ કર સકતા હે જો કળવા પ્યાલા પીએગા ઔર જીસે અલ્લાહ કી તૌફીક હાસીલ હોગી.

- સબ્ર કી ફઝીલત

અલ્લાહ તઆલા અપની કિતાબ કુરઆન મજીદ મેં કઈ મકામાત પર સબ્રકા તઝકિરહ કિયા હે ઔર એસા ઉસકી ફઝીલત, અઝમત ઔર ફવાઈદ કી વઝહ સે કિયા હે. સબ્રકી ફઝીલત ઔર બુલંદ હોને કી કુછ દલાઈલ કિતાબ વ સુન્નત ઔર અકવાલે સલફ મેં સે બયાન કરેંગે.

- કુરઆને હકીમ કે દલાઈલ

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "સબ્ર ઔર નમાઝ કે સાથ મદદ તલબ કરો યે બડી ચીઝ હે મગર ડર રખનેવાલો પર. (સુરઃ બકરહ, ૪૫)

ઈબ્ને કસીર ફરમાતે હે "અલ્લાહ તઆલા અપને બંદો કો હુક્મ દે રહે હે કે વહ દુનિયા ઔર આખેરત કી જીન ભલાઈયોં કે હુસુલ કિ ખ્વાહીશ કર રહે હે ઉસ સિલસિલે મેં સબ્ર ઔર નમાઝ કે સાથ ઈઆનત તલબ કરે.

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "અલ્લાહ ઔર ઉસકે રસુલ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ) કી ઈતાઅત કરો ઔર આપસમેં ઝગડા ન કરો વરના તુમ કમઝોર હો જાઓગેં ઔર તુમ્હારા રુઆબ ખત્મ હો જાયેગા. ઔર સબ્ર કરો બેશક અલ્લાહ તઆલા સબ્ર કરનેવાલો કે સાથ હોતે હે. (સુરઃ અન્ફાલ, ૪૬)

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "(અય નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ)! સબ્ર કર અલ્લાહ કી મદદ હી સે તુ સબ્ર કર સકતા હે ઔર ઉનકે હાલ સે રંઝીદહ ન હો ઔર જો મકરો, ફરેબ યે કરતે હે ઉનસે તંગદીલ ન હો.

(સુરઃ નહલ, ૧૨૭)

ઔર એક જગહ ફરમાયા "પસ સબ્ર કરો બેશક અલ્લાહ કા વાદા સચ્ચા હે આપ કો વહ લોગ હલકા (બે સબ્રા) ન કરે જો યકીન નહી રખતે."

(સુરઃ રુમ, ૬૦)

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "અપને રબ કે ફેંસલે કે ઈન્તઝારમેં સબ્ર કર બેશક તુ હમારી નિગાહો મેં હે, સુબહ કો જબ તુ ઉઠે અપને રબ કી પાકી ઔર હમ્દ બયાન કર." (સુરઃ તૂર, ૪૮)

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "દુશ્મન જો બાતે કહતે હે ઉન પર સબ્ર કિજીયે ઔર ઉનસે અચ્છે અંદાજ મેં અલગ હો જાઈયે." (સુરઃ મુઝમ્મિલ, ૧૦)

ઔર અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે "અય ઈમાનવાલો ! (હર હાલમેં) સબ્ર કરો ઔર (દુશ્મન કે મુકાબલેમેં ભી) સબ્રકા દામન મઝબુતી સે થામે રખો ઔર હમેશા મુસ્તઅદ રહો ઔર અલ્લાહ સે ડરો તાકે તુમ કામયાબ હો જાએ"

(સુરઃ આલે ઈમરાન, ૨૦૦)

સબ્ર કે સિલસિલે મેં કુરઆને કરીમમેં બહુત સી જગહ પર અલ્લાહ કા ફરમાન મૌજુદ હે ઔર ઈસ તઅલ્લુક સે કઈ એક અહાદીષ ભી હે. ખુલાસાએ કલામ યે હે કે અમ્ર બિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા ફરીઝા અંજામ દેનેવાલો કે લીયે સબ્ર મુફીદ ઔર ઝરૂરી હે.

: સાતવા વસ્ફ :

હુસ્ને અખલાક કા પૈકર, ગુસ્સેસે દુર

અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે બુનયાદી ઔસાફ મેં સે એક વસ્ફ અખલાકે હસ્ના હે. ઉસ્કે સાથ ભલાઈ કા હુક્મ દેનેવાલા મુશ્કિલ તરીન ઉમુર કો અલ્લાહ કે હુક્મ સે દુરસ્ત કર સકતા હે ઔર અખલાકે હસ્ના કી ગૈર મૌજુદગીમેં અકસર અવકાત વહ આસાન તરીન ઉમુર કો ભી દુરસ્ત નહી કર સકતા.

- ખૂલ્ક કી તઅરીફ (પરિચય)

ખૂલ્ક કા મઅની હે "આદત" કહા જાતા હે કી મૌમીન સે અખલાકે હસ્ના કે સાથ પૈશ આઓ ઔર "ફાઝૈર" સે અખલાકે હસ્ના કે સાથ પૈશ આઓ. ઔર કહા જાતા હે ફલાં શખ્સ બનાવટી અખલાક કા મુઝાહીરા કરતા હે.

સાલીમ બિન કહતે હે "બેશક અખલાક બનાને સે હી પૈદા હોતે હે ઔર "ખુલ્ક"કા મઅની હે આદત, તબીયત, મરવત તરીકા ખૂલ્ક નફસ કી ઉસ પુખ્તા હાલત કા નામ હે જીસસે અચ્છે યા બુરે અફઆલ બગૈર કિસી ગૌરે ફિક્ર કે સરઝર હો."

અબ્દુલ્લાહબિન મુબારક રહમતુલ્લાહી અલયહિ ફરમાતે હે "ઉસસે મુરાદ ખંદા પેશઆના ભલાઈ કા આમ કરના ઔર અઝીયત દેને સે રૂકના.

- હુસ્ને અખલાક મફહુમ

બઅઝ લોગો કા યે તસવ્વુર હે કે હુસ્ને અખલાક કા તઅલ્લુક સિર્ફ અચ્છી ગુફતગુ ઔર અચ્છી તર્ઝ કે સાથ હી હે. યે મફહુમ બહુત હી મુખ્તસર હે. હુસ્ને અખલાક કા મૈદાન તો ઉસસે બહુત ઝ્યાદા વસીઅ હે. અચ્છી ગુફતગુ ઔર ઉમદા તર્ઝે અમલ કે સાથ સાથ ઈસસે મુરાદ હે તો તવાઝો ઔર ઈન્કસારી, તકબ્બુર ન કરના, લચક ઈખ્તીયાર કરના, છોટો કે સાથ શફકત કરના, ઔર બડો કા એહતેરામ કરના, હમેશા હસ્તે મુસકુરાતે રહેના અચ્છી રફાકત નરમ ગુફતગુ ઔર આપસ કી ઈસ્લાહ વગૈરહ.

જો ચીઝ અપને લીયે પસંદ હો વહી દુસરો કે લીયે પસંદ કરે. તવાઝહ કે સાથ પેશ આએ ઉન પર બુરાઈ, તકબ્બુર, ગુરૂર, ઔર ખુદ પસંદગી કા મુઝાહીરા ન કરે. બડો કી ઈઝ્ઝત, છોટે બચ્ચો પર શફકત કરે, ઔર હર હકદાર કા હક પહેચાને. (ઔર સાથ સાથ યે ઔસાફ ભી પૈદા કરે).

ખંદાપેશાની ઔર ખુશ દિલી સે ઈસ્તકબાલ કરના, હમેશા મુસ્કુરાના, લચકદાર રવૈયા અપનાના, ઉમદા રફાકત સાઈસ્તા ગુફતગુ અપને ભાઈયો કે દરમ્યાન ઈસ્લાહ કરના, અપને દોસ્તો ઔર ભાઈયોંકો તલાશ કરના, ઉનકે સાથ અલ્લાહ કી ખુશનુદી કે લીયે બહેતેરીન સુલુક કરના ન કે અપને કિસી મફાદ કે

લીયે. ઔર ઉનકે ઉયુબ કો પર્દા પોશી કરના, ઉનકી ખતાઓ કો મુઆફ કરના, ઉનકી દઅવત કો કુબુલ કરના, ગલત રવૈયા અપનાને વાલે કે સાથ નર્મ રવૈયા અખ્તિયાર કરના, ઝ્યાદતી કરનેવાલો કો મુઆફ કરદેના.

હઝરત હસન રહમતુલ્લાહી અલયહિ ફરમાતે હે મોમીન કે અખ્લાકે આલીયા યે હે "તાકતવર હોને કે સાથ સાથ નરમી, દીન મેં પુખ્તગી, યકીન કે સાથ તસદીક, ઈલ્મ કી હિર્સ, ઈખરાજાત મેં એઅતેદાલ, ખુશ્હાલીમેં સખાવત, તંગદસ્તી મેં સબ્ર વ કનાઅત, કમઝોરો નાતો કે લીયે મુજસ્સમાયે રહમત, સખાવત કે સાથ ઈઝ્ઝત અફઝાઈ ઔર ઈસ્તકામત કે સાથ નેકો કારી.

- **ક્યા અખલાકે હસ્ના ફિતરી ઉમુર હે જીનમે તબદીલી મુમકીન નહી?**

બઅઝ લોગો કા યે ખયાલ હે અખ્લાકે હસ્ના ઉન ફિતરી ઔસાફ મેં સે હે જીનમેં તબદીલી મુમકીન નહી. અગર ઈન્સાન પૈદાઈશી (ફિતરી) તૌર પર અચ્છે અખલાકવાલા હે તો વહ અચ્છે અખલાકવાલા હી રહેગા ઔર અગર વહ ફિતરતન, બદઅખલાક યા બેઅખલાક હે તો વહ એસા હી રહેગા.

યહ નઝરીયા કાબિલે ઈસ્લાહ હે યે બાત દુરસ્ત હે કે ઈન્સાન અગર ફિતરતન અચ્છે અખલાકવાલા હો તો અચ્છે અખલાકવાલા રહતા હે. ખાસ તૌર પર વહ અપની વાકેઆતી જિંદગીમેં અપની ફિતરત કી હક્કાનિયત કે લીયે જુસ્તજુ કરતા હે.

લેકિન વહ શખ્સ જો ફિતરતન અખલાકે હસ્નાવાલા નહી હે ઉસકે લિયે ક્યા યે મુમકીન હે કે વહ અખલાકે હસ્ના યા ઉનમેં સે કોઈ ચીઝ હાંસીલ કર સકે?

તો હમારી નઝરમેં યહ હે કે ઈન્સાન કે લિયે મુમકીન હે કે વહ અખલાકે હસ્ના અપને અંદર પેદા કર સકે અગર ચે વહ ફિતરતન એસા નહી હે ઔર ઉસ પર દો દલીલ હે.

(૧) શરીઅતને લોગો કો અખલાકે હસ્ના કી દઅવત દી હે, ઉન્હે અપનાને કા હુક્મ દિયા હે ઔર ઉનકી રગબત દિલાયી હે. અગર ઉનકા હુસુલ નામુમકિન હોતા તો ફિર શરીઅત કી ઉસ દઅવત કા કોઈ મતલબ ન હોતા ઔર નહિ ઉસ મૈદાનમેં વઅઝ વ નસીહત કિ ગુંજાઈશ હોતી.

(૨) આપ વાકેઆતી જિંદગી મેં મુશાઈદહ કરતે હે કે ઘોડે કો અચ્છે અંદાઝ સે ચલના ઔર મુકમ્મલ તૌર પર માલિકકી ફરમાબરદારી સીખાઈ જાતી હે તો વહ યે સબકુછ સીખ જાતા હે હાલાં કી વહ પહલે એસા નહી હોતા. ઈસી તરહ શીકારી કુત્તોકા મુઆમલા હે. ઉસકો (શિકાર) ન ખાનેકી તઅલીમ દી જાતી હે તો વહ યહ સીખ જાતા હે હાલાકી ઉસસે પહલે વ ઐસા નહિ કરતા થા. જંગલી ગધે કો પાલતુ બના લિયા જાતા હે યહ ઈસ બાતકી દલીલ હે કે તમામ બઅઝ ફિતરી ઔસાફ કો તબ્દીલ કરના મુમકીન હે. તો ઔલાદે આદમ તો ઉસ બાતકી ઝ્યાદા હકદાર હે.

યે દુરસ્ત હે કે ઉસે ઈતની જલ્દી હાસીલ નહી કીયા જા સકતા લેકિન બાર બાર કોશીશ કરને સે યે હાસીલ હો જાતા હે.

અગર અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલા ફિતરતન હુસ્ને અખલાકવાલા હો તો યહ અલ્લાહ તઆલા કા ફઝ્લ હે. અબ ઉસે ચાહીયે કે અલ્લાહ તઆલાને જો ઉસે હુસ્ન અખલાકકી નેઅમત સે નવાઝા હે ઉસસે લોગો કી ઈસ્લાહ ઔર બુરાઈ સે મુમાનિયત કે લિયે ઈસ્તમાલ કરે. અગર વહ એસા નહિ હે તો ઉસકે લિયે ઝરૂરી હે કે વહ અપને હાલાત કે મુતાબિક અખલાકે હસ્ના કો હાસીલ કરે ક્યું કે અલ્લાહ તઆલા કી તરફ દઅવત દેનેવાલોં કે લિયે અખલાકે હસ્ના બુનિયાદી ઉમુર મેં સે હે.

હઝરત અનસબિન માલિક રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ સે મરવી હે કે વોહ ફરમાતે હે ‘‘રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ અખલાક કે લિહાઝ સે સબ લોગો સે ઝ્યાદા અચ્છે થે.’’ (બુખારી, મુસ્લીમ)

હઝરત અબ્દુલ્લાહબિન અમ્રબીન આસ રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ સે મરવી હે વહ ફરમાતે હે ‘‘રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ બદખુલ્ક વ બદઝબાન નહી થે. ઔર આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ ફરમાયા કરતે થે કે તુમમેં સે બેહતરીન વહ શખ્સ હે જો સબસે ઝ્યાદા હુસ્ને અખલાકકા માલિક હો.’’ (બુખારી)

રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ‘‘ક્યા મેં તુમ્હેં ન બતલાઉં કે તુમમેં સે કૌન શખ્સ મુઝે ઝ્યાદા મહબુબ હે ઔર તુમમેં સે કૌન શખ્સ

કયામત કે રોઝ મેરે કરીબતરીન દરઝે મેં હોગા ? તો લોગ ખામોશ રહે તો આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને દો યા તીન બાર ઉન કલેમાત કો દોહરાયે. તો લોગોને કહા હાં અલ્લાહ કે રસુલ ! (હમે બતાઈયે) આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા (યહ વહ શખ્સ હે) જો તુમમેં ઝ્યાદા અચ્છે અખલાકવાલા હો.'' (મુસ્નદ અહમદ)

આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ''નેકી સે મુરાદ અખલાકે હુસ્ના હે, ઔર ગુનાહ વહ હોતા હે જો તેરે દિલમેં ખદશા પૈદા કરે ઔર તુ યે પસંદ ન કરે કે લોગો કો ઈસ બાતકા ઈલ્મ હો.'' (સહીહ મુસ્લીમ)

આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ''મીઝાને અમલ મેં અખલાકે હસ્ના સે ઝ્યાદા વજનદાર ચીઝ કોઈ ઔર ન હોગી.'' (મુસ્નદ અહમદ)

ઈમામ તિરમીઝીને ઈન અલ્ફાઝકા ઈઝાફાભી બયાન કિયા હે ''બેશક અલ્લાહ તઆલા બદ અખલાક ઔર બેહુદગી કો બહુત ઝ્યાદા ના પસંદ કરતે હે.'' (જામેઅ તિરમીઝી)

હઝરત આઈશા રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હા સે મરવી હે કે મૈંને રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકો ફરમાતે હુએ સુના હે ''બેશક મોમીન અપને અખલાક કી વઝહ સે ઉસ શખ્સ કે મકામ કો હાસીલ કર લેતા હે જો દિન કો રોઝે રખતા હે ઔર રાત કો કયામ કરતા હે.'' (સુનન અબુદાઉદ)

- કાબિલે મઝમ્મત ગુસ્સા

અલ્લાહ તઆલા ફરમાતે હે ''ઔર વહ લોગ જો કબીરા ગુનાહો ઔર ફવાહીશ સે ઈજતીનાબ કરતે હે ઔર જબ ગુસ્સે મેં આતે હે તો માફ કરદેતે હે.'' (સુરઃ શુરા, ૩૭).

હઝરત અબુ હુરૈરહ રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ સે મરવી હે કે એક આદમીને નબી કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ સે કહા મુજે નસીહત ફરમાયે, તો આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ''ગુસ્સે મેં ન આઓ, ઉસને બાર બાર યહી બાત દોહરાઈ, આપને ફરમાયા ગુસ્સા ન કરો.''

(બુખારી)

અગર કીસી શખ્સ કી કીસી ભી મુઆમલે મેં મુખાલીફત કી જાતી હે તો ગુસ્સે કી આગ ભળક ઉઠતી હે ઔર ફૈલ જાતી હે યહાં તક કે ખૂન કી વજહ સે ચહેરા ઔર આંખે સુર્ખ હો જાતી હે ક્યું કે જીસ્મ કી ખાલ ઉસ રંગ કો વાજેહ કરતી હે જો ઉસ્કે નીચે હોતા હે. ઔર એસા ઉસ વક્ત હોતા હે જબ વહ અપને સે કમજોર પર ગુસ્સે મેં આયે ઔર યે ખયાલ કરે કે મે ઉસ પર કુદરત રખતા હું. અગર યે ગુસ્સા કિસી બડે પર હો તો ખુન સમેટકર દિલમેં જમા હો જાતા હે ઔર ખૌફ સે રંગ ઝર્દ હો જાતા હે. અગર યે ગુસ્સા હમ મુરતબ પર હો તો ખુન કભી સમતા કભી ફૈલતા હે કભી ઉસકા રંગ સુર્ખ હો જાતા હે કભી ઝર્દ.

ગુસ્સે કી વજહ સે ઝાહીરી વ બાતીની તબદીલી પૈદા હોતી હે. મસલન રંગ બદલ જાના મુખ્તલીફ અઅઝા પર લરઝા તારી હો જાના, બગૈર તરતીબ પે કામ કરના, શકલ બદલ જાના યહાં તક કે અગર ગુસ્સે મેં આનેવાલા શખ્સ ગુસ્સે કી હાલત મેં અપને આપ કો દેખે તો અપની બદસૂરતી ઔર શક્લ કી તબદીલી કી વજહ સે ગુસ્સા ખુદ બ ખુદ ખત્મ કર ડાલે.

રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ‘‘લોગો કો બહુત ઝ્યાદા બીછાડનેવાલા બહાદુર નહી હોતા, બહાદુર તો સિર્ફ વહ હોતા હે જો ગુસ્સે કે વક્ત અપને આપ પર કાબુ પાલે.’’ (સહીહ બુખારી)

ઔર એક હદીષ મેં હે ‘‘ખબરદાર ! ઉનમેં સે બહેતરીન વહ હે જીસે દૈર સે ગુસ્સા આએ ઔર જલ્દી ખત્મ હો જાયે ઔર ઉનમેં સે બદતરીન વહ શખ્સ હે જીસે જલ્દી ગુસ્સા આએ ઔર દૈર સે ખત્મ હો. ખબરદાર ! ગુસ્સા ઈબ્ને આદમ કે દિલમેં એક ઈન્કારી કી તરહ હોતા હે.’’ (જામેઅ તિરમીઝી)

નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકા ફરમાન હે ‘‘ગુસ્સા શૈતાન કી તરફ સે હોતા હૈ.’’ (મુસ્નદ, અહમદ)

‘‘રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ કો દો ચીઝો મેં ઈખ્તીયાર દીયા ગયા, આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને દૌનો મેં સે આસાન ચીઝ કો પસંદ કિયા બશર્ત યે કે વહ ગુનાહ હો. અગર ગુનાહ હોતા તો લોગો કી નિસ્બત ઉસ ગુનાહ સે ઝ્યાદા દુર હો જાતે. ઔર રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને કભી અપની જાત કે લીયે ઈન્તકામ નહી લીયા સિવાય ઉસકે કે અલ્લાહ તઆલા કી હુરમતો કો પામાલ કિયા જા રહા હો.’’

## -	ગુસ્સે કા ઈલાજ

-	ગુસ્સા પીને, માફ કરને, બુર્દબારી ઔર બરદાસ્ત કરનેકી ફઝીલતમે કુરઆની આયત ઔર આહદીષ કો યાદ રખા જાયે મસલન ફરમાને ઈલાહી હે "(યે લોગ) ગુસ્સા પી જાનેવાલે ઔર લોગો કો માફ કર દેનેવાલે હે ઔર અલ્લાહ એહસાન કરનેવાલો કો પસંદ કરતે હે." (સુરઃ આલે ઈમરાન, ૧૩૪)

-	ઈસી તરહ ફરમાને ઈલાહી હે "માફ કર દીજીયે અચ્છી બાત કા હુકમ કીજીયે ઔર જાહીલો સે એઅરાઝ કીજીયે." (સુરઃ અઅરાફ, ૧૯૯)

-	નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા મેં એક એસા કલેમા જાનતા હું અગર યે શખ્સ વો કલેમા કહે તો ઉસકા યે મૌજુદા ગુસ્સા ખત્મ હો જાયેગા. અગર યે કહે **અઉઝુબિલ્લાહિ મિનશ્શયતા નિર રજીમ** તો ઉસકા ગુસ્સા જાતા રહે. લોગોને ઉસ આદમી સે કહા ક્યા તુ નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમકી બાત નહી સુન રહા હે ? ઉસને કહા મેં મજનુ નહી હું."

(સહીહ બુખારી)

-	અલ્લાહ તઆલા ફરમાતા હે "ખબરદાર ! અલ્લાહ કે ઝીક્ર સે દિલ મુતમઈન હોતે હે." (સુરઃ રઅદ, ૨૮)

ઈસ કુરઆની આયત સે હમેં માલુમ હુઆ કે ગુસ્સે કે વક્ત અલ્લાહ કા ઝીક્ર કરનેસે આદમીકા દિલ મુતમઈન હોતા હે ઔર ઉસકા ગુસ્સા દુરહો જાતા હે.

-	રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "લોગો કો તઅલીમ દો આસાની પૈદા કરો, તંગી પૈદા ન કરો, મુશ્કેલાતમેં મુબ્તીલા ન કરો. જબ તુમ ગુસ્સે મેં આઓ તો ખામોશ હો જાઓ. જબ તુમ ગુસ્સે મેં આઓ તો ખામોશ હો જાઓ, જબ તુમ ગુસ્સેમેં આઓ તો ખામોશ હો જાઓ." (મુસ્નદ અહમદ)

-	નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા "જબ તુમમેં સે કોઈ ગુસ્સે મેં આએ ઔર ખડા હો તો ઉસે બૈઠ જાના ચાહીયે અગર ઉસકા ગુસ્સા ફીરભી ખત્મ ન હો તો લેટ જાયે." (મુસ્નદ અહમદ)

-	નબી કરીમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમસે મરવી હે "ગુસ્સા શૈતાન કી તરફ સે હોતા હે ઔર શૈતાન કી તખ્લીક આગ સે હુઈ હે ઔર આગ સિર્ફ પાની

સે બુઝાઈ જા સકતી હે ઈસ લીયે જબ તુમમે સે કીસી કો ગુસ્સા આએ તો ઉસે વુઝુ કરલે ના ચાહીયે.'' (સુનન ઈબ્ને અબુ દાઉદ)

- ગુસ્સે કો દૌરાનમેં જો બુરે અફઆલ વ અકવાલ સરઝદ હોતે હે ઉન પર ગૌર વ ફિક્ર કરે યે બાત જાન લે કે જો હો ચુકા હે ઉસે વાપસ લાના નામુમકીન હે વહ કામ ખ્વાહ કેસા હી હો ગુસ્સે કે દૌરાનમેં જો હરકાત ઉસસે સરઝદ હોતે હે અગર લોગો કે ઝહેન પર જો અસર દા ઉનસે મુરત્તબ હુએ વહ ઉન્હે અપના સારા માલ ખર્ચ કરકે ભી જાહીલ નહી કર સકતા.

ઈસ લીયે અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલે કે લીયે ઝરૂરી હે કે વહ નાપંસદીદહ ગુસ્સા ઔર ઉસકે અસબાબ સે દુર રહે ઔર અગર કભી ઉસકે પાએ ઈસ્તકામત મેં લગઝીશ આ જાયે તો ઉસે મઝકુરા ઈલાજ કરના ચાહીયે.

ફિર ઉસકે લિયે ઝરૂરી હે કે જબ લોગ ગુસ્સે કી હાલતમેં હો તો ઉનકો એહતીયાત સે દઅવત દે તાકે ઉસકે ઔર અમ્ર વ નવાહી ધુતકાર ન દિયે જાયે.

: આંઠવા વસ્ફ :

મુતલાશી ઉયુબ ન હો બલ્કે ઉન્કી પરદાપોશી કરનેવાલે હો

જો શખ્સ ભલાઈ કા હુક્મ કરનેવાલા હો ઉસકે લીયે ઝરૂરી હે કે ઉસકા મક્સદ લોગો કી ઈસ્લાહ હો, ન કી ખામીયો કો ઢુંઢના યા ઉન્હે ઝાહીર કરના. વહ કાનો કા કચ્ચા ન હો ઔર નાહી લોગો કે જોળ તોળ મેં મશગુલ હો, ન ઉનકી કોતાહીયો, લગઝીશોં ઔર ખામીઓકી નિગરાની કરે. બલ્કે જો ચીઝ જાહીર હો ઉસે લેલે ઔર જો ગાઈબ હો ઉસે છોડ દે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહબિન ઉમર રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ સે મરવી હે કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ''મુસલમાન, મુસલમાનકા ભાઈ હોતા હે (લેહાઝા વોહ ન ઉસ પર ઝુલ્મ કરતા હે ઔર ન ઉસે ઝુલ્મ કે હવાલે કરતા હે. જો અપને ભાઈ કી હાજત પુરી કરતા હે અલ્લાહ તઆલા ઉસકી હાજત પુરી ફરમાતે હે. જો કિસી મુસલમાન કી એક મુશ્કીલ દુર કરતા હે અલ્લાહ તઆલા કયામત કે દિન ઉસકી મુશ્કીલાત મેં સે ઉસકી એક

મુશ્કીલ દુર ફરમા દેંગે. જો કિસી મુસલમાન કી પરદાપોશી કરતા હે અલ્લાહ તઆલા કયામત કે દિન ઉસકી પરદાપોશી ફરમાયેંગે.'' (સહીહ બુખારી)

અબુ હુરૈરહ રઝિયલ્લાહુ તઆલા અન્હુ સે મરવી હે કે રસુલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમને ફરમાયા ''જો શખ્સ કિસી મોમીન કી દુનિયાવી મુશ્કીલાત મેં કોઈ મુશ્કીલ દુર કરતા હે તો અલ્લાહ તઆલા કયામત કે દિન ઉસકી મુશ્કીલાત મેં સે કોઈ મુશ્કીલ દુર કરેંગે ઔ જો શખ્સ કિસી તંગદસ્ત કે લીયે આસાની પૈદા કરતા હે તો અલ્લાહ તઆલા ઉસકે લીયે દુન્યા વ આખેરતેમેં આસાની પૈદા ફરમાદેતે હે. ઔર જો શખ્સ કિસી મુસલમાન કી પરદાપોશી કરતા હે તો અલ્લાહ તઆલા દુન્યા વ આખેરત મેં ઉસકી પરદાપોશી ફરમાતે હે. અલ્લાહ તઆલા ઉસ બંદે કી મુઆવિનત ફરમાતે રહતે હે જો બંદા અપને ભાઈ કી મુઆવનત કરતા હે.'' (સહીહ મુસ્લીમ)

યે સહીહ આહદીષ મુસલમાનો કો તરગીબ દે રહી હે કે વોહ એક દુસરે કી પરદાપોશી કરે. અપને ભાઈ કી પરદાપોશી કી વજહ સે ઈન્સાન કો બેશુમાર ભલાઈયાં હાસીલ હોતી હે ઉસે અલ્લાહ તઆલા કી જાનીબ સે દુન્યા વ આખેરત મેં પરદાપોશી હાસીલ હોતી હે ઔર યે ઈતની ઝ્યાદા ઉસકી ફઝીલત હે.

ઈસ ગુફ્તગુ કા મકસદ યે નહી હે કે અમ્રબિલ મઅ્રૂફ વ નહ્ય અનિલ મુનકર કા કામ કરનેવાલા સત હો જાયે, મુસલમાનો કી પરદાપોશી કો દલીલ બનાકર ગલત કામો કો દેખે ઔર ઉનસે અલગ હો જાયે બલ્કે જો ખરાબી વો ખુદ દેખે યા કિસી કાબીલે એઅતેમાદ જરીયે સે ઉસ ખરાબી કી ખબર મીલે તો શરઈ તરીકે સે ઉસ ખરાબી કા પીછા કરના ઔર ઉસકા ખાત્મા કરના ભી ઝરૂરી હે. અગર કોઈ શખ્સ બુરાઈ કી વજહ સે મસહુર હો ઔર હરામ કામો કા બારબાર ઈરતિકાબ કરતા હો તો ઉસે રોકના ઔર હદો કે અંદર રખના વાજીબ હો જાતા હે. અગર વોહ ઝમીન મેં ફસાદ ફૈલાનેવાલે હો તો ઉન્હે રૂસ્વા કરના ઔર લોગો કો ઉનસે બચાના ઝરૂરી હોતા હે.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ, દઅવતી કામ કરનેવાલે એક દાઈકે સિફાત ઔર દઅવતે હક કે તકાઝે મુખ્તસરન ઈસ કિતાબ મેં હમને બયાન કિયે હે ઔર કોશીશ યે કિ ગઈ હે કી દાઈ કે તમામ ઔસાફ ઈસ મેં શામીલ હો જાએ. લિહાઝા યે કિતાબ હર એક કે લીયે બહુત હી મુફીદ સાબીત હોગી. અલ્લાહ તઆલા સે દુઆ હે કી અગર ઈસ કિતાબ મે કોઈ ગલતી હુઈ હોતો હમે માફ ફરમાએ, મુસન્નીફ, મુતરજીમ ઔર ઈસ કે પીછે હર તરહ કા તઆવુન દેનેવાલો કો અલ્લાહ તઆલા અજરે અઝીમ અતા ફરમાએ ઔર ઉનકે લીયે આખેરત મેં નજાત કા ઝરીયા બનાયે. આમીન.